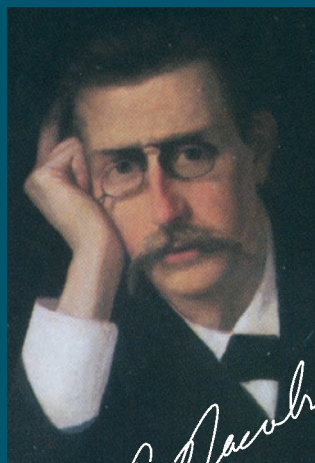

JACOBSENIANA

SKRIFTER FRA J. P. JACOBSEN SELSKABET

J. P. Jacobsen.

JACOBSENIANA

Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 16, 2023

Udgiver:

J. P. Jacobsen Selskabet, Museum Thy, Jernbanegade 4, 7700 Thisted samt
Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet,
Langelandsgade 139, 8000 Århus C

Redaktion:

Jørn Erslev Andersen og Svend Sørensen

Dtp:

Karin S. Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk:

Bornerup Bogtryk og Offset

Oplag:

250

© J. P. Jacobsen Selskabet og forfatterne

ISBN 978-87-88945-89-8

Gratis for medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet.

Kan i begrænset omfang rekvireres ved henvendelse til J. P. Jacobsen
Selskabet, Museum Thy, Jernbanegade 4, 7700 Thisted

Elektronisk udgave på J. P. Jacobsen Selskabets hjemmeside:

www.jpjselskabet.dk

FORORD

Jacobseniana måtte desværre ligge over i 2022 på grund af Corona-epidemien. Men nu er vi friske tilbage med dette nummer, der bringer glædeligt nyt om J.P. Jacobsen Selskabet, kaster nyt lys på Anna Michelsen og har fine mindeord om Knud Sørensen.

Efter Klaus Rothsteins veloplagte og perspektivrige essay om oplysningens litteraturhistorie med afsæt i J.P. Jacobsens fyndige opråb *Lys over Landet!* – *Det er det, vi vil*, fortæller Jytte Nielsen om den generøse arv, J.P. Jacobsen Selskabet har modtaget fra Lis Kloster.

Dernæst sætter vi nyt fokus på J.P. Jacobsens ungdomsveninde Anna Michelsen fra Thisted. I en længere artikel om de to markante personligheds betydning for hinanden undersøger og diskuterer Jørn Erslev Andersen behandlingen af Anna Michelsen i litteraturen om J.P. Jacobsen. Med kritisk afsæt i Dy Plambecks spændende og nuancerede portræt af Anna i romanen *Til min søster* fra 2019, beskriver han nye sider af hendes historie og personlighed. Han giver desuden eksempler på hendes kreative sider og udgiver fire af hendes ikke tidligere trykte digte. De er fra 1879-80 og findes i hendes stambog på Thisted Museum.

Vi er glade for at have fået tilladelse til at genoptrykke det fine kapitel om Anna Michelsens navneklud fra Liv Stanges bog *Liv i kludene. Thyboernes tøj*, som Museum Thy udgav i 2018.

Den 26. september 2022 døde forfatteren og kulturpersonligheden Knud Sørensen. Han var et langvarigt og skattet medlem af J.P. Jacobsen Selskabets bestyrelse og kendt viden om som en af Danmarks store digtere. Især var han en lige så afholdt som engageret drivkraft i og for kulturen på Mors og i Thy. Alt dette berører J.P. Jacobsen Selskabets formand Else Bisgaard og Knuds mangeårige ven Bent Dupont, tidligere Nykøbing Mors, smukt og tankevækkende i deres mindetekster.

Nummeret afsluttes med to interessante artikler.

Ernst-Ullrich Pinkert præsenterer og diskuterer en omfattende tysksproget bog fra 2022, der indeholder cirka 850 øjenvidneberetninger om Rainer Maria Rilke. Blandt meget andet dokumenterer og kaster de nyt lys på Jacobsens betydning for den store tyske digter.

Villy Dall har været i arkiverne og fundet nyt om, hvorledes to tyske toppolitikere på et delvist hemmeligt udsoningsmøde mellem Danmark og Tyskland konkurrerede om at nævne J.P. Jacobsen som et bindeled mellem de to lande og deres kulturer.

Stor tak til bidragyderne og god læselyst!

Redaktionen

En devise om det vise

Lysets idéhistorie – og lysets litteraturhistorie – er lige så gammel som menneskeslægten selv. Hvad har vores forfædre ikke tænkt om, og hvad har de ikke tillagt månestrålen, nordlyset, daggryet, solen?

Der går en kile af lys – og en kilde af lys – ned gennem litteraturen, landet, livet. Det hele hænger sammen, og det klinger symbolsk, nationalt, spirituelt. Men for mig har lyset hverken noget med kærlighed, tilgivelse, transcendens eller nåde at gøre. Lyset er solen, månen, det primitive bål og den avancerede lampe. Og lyset er en humanistisk metafor. Lys som i oplysning og udvidet viden.

Som J.P. Jacobsen i 1885 skrev i de to prægnante linjer, der satte punktum for hans skrivekunst og liv:

Lys over Landet!

Det er det, vi vil.

»Lys over Landet« blev første gang trykt i årbogen *Juleroser* i 1884, knap et halvt år før J.P. Jacobsens død i april 1885. Under overskriften »Deviser paa Juletræet« havde redaktionen samlet fjorten forfatters håndskrevne småtekster, som stod i hvert deres felt i en tegning af en håndvifte. Her var J.P. Jacobsens lysparole flankeret af bidrag af Erik Bøgh og Johanne Luise Heiberg.

En devise er en kortfattet levesætning, og som sådan er de to linjer perfekte. I otte simple ord udtrykker J. P. Jacobsen hele det moderne gennembruds idé. Som den svenske litteraturforsker Lars Furulund engang formulerede det i en studie af litteraturen og elektrificeringen, sammenfattede devisen den fremtidstro og dyrkelse af lyset som videnskabens og oplysningens symbol, som var kendetegnede for en

stærk idéstrømning med rødder i det store encyklopædiske tidehverv: »I 1800-tallet blev oplysningens evangelium nu formuleret frisk og koncentreret i et bevinget ord som spredte sig gennem de skandinaviske lande: *Lys over landet – det er det vi vil.*«

Lars Furulund tager munden fuld, men ikke for fuld. Det var virkelig tale om et encyklopædisk tidehverv og et oplysningens evangelium. Darwinisten og digteren J.P. Jacobsen stod både på videnskabens og litteraturens side, og han indfattede det hele i sin devise om det vise, om oplysningen der skal erstatte kristendommens og konservatismens formumlede mørkesyn.

Som politisk-litterært bevinget ord var devisaen fra begyndelsen nemt at forstå, nemt at citere, nemt at kolportere. Samtidig har digtet en helt speciel lydlig karakter, et mageløst, taktfast pulsslag. De ti stavelser afløser hinanden som små knald på et hårdspændt trommeskind, og mest afgørende er den tredobbelte allitteration, L+L, D+d og v+v.

Jeg ved ikke, om nogen ved noget om digtets – for det *er* vel et digt – tilblivelseshistorie. Jeg ser for mig, hvordan udråbet er sprunget frem som spontanskrift, en sprogligt impulsivitet, en slags programpåmindelse fra forfatteren til sig selv. Men måske har J.P. Jacobsen nørklet omhyggeligt med ordene og bogstavrimene for at få parole, stil og rytme til at gå op i en højere enhed.

Under alle omstændigheder fanger J.P. Jacobsen sin tids ånd i ét lyrisk snuptag, på samme måde, som en botaniker fanger en sommerfugl i sit net. Lys over landet udtrykker præcis den intention, Georg Brandes havde, da han i 1871 talte om at slå vinduerne op og lufte ud i stuerne, hvor støvet havde lagt sig over Gud, konge og fædreland.

Netop samtidig med at det moderne gennembrud blev indvarslet, havde J.P. Jacobsen skrevet digtet »Stemninger« (*En Cactus springer ud*, 1871), hvor han i en enkelt strofe foregriber alt det, han skal formulere i de to linjer kort før sin død fjorten år senere, også med lysmotiv:

Billede af ukendt herkomst. Det Kongelige Biblioteks billedsamling.

*Med store Tanker har jeg levet,
Og dybe Stemninger mig bar
Saatidt til Aandens lyse Rige,
Hvor Sandhedssolen funkler klar.*

Men naturligvis er lyset ikke en eksklusiv metafor. I middelalderen kaldte man den menneskelige fornuft for *lumen naturale*, det naturlige lys. Den var Ludvig Holberg også med på. Senere digtede Grundtvig om livet og lyset som et tvillingepar, og han spurgte: Er lyset for de lærde blot? Senere skulle den kulturradikale lampemager, og kulturkritiker

Poul Henningsen (der forgæves håbede at hans far var Georg Brandes) blive kaldt for Lysmageren.

I 1886-året efter J.P. Jacobsens død – udgav hans foretagsomme venner, litteraterne Edvard Brandes og Vilhelm Møller, *Digte og Udkast*, hvori de samlede den litteratur, der var forfatterens genius værdigt, men også »det Ufuldstændige, naar det bærer Mærke af hans digteriske Ejendommelighed.« Som bogens sidste bidrag står:

*Lys over Landet, —
Det er det, vi vil.*

Pludselig er udråbstegnet fra J.P. Jacobsens originale håndtegning forsvundet og erstattet af en tankestreg. Jeg ved ikke, om Edvard Brandes og Vilhelm Møller har haft et andet udgivelsesgrundlag, end *Juleroser*. Men hvis vi antager, at den første håndskrevne tekst, er i overensstemmelse med forfatterens intention, ser vi her begyndelsen på en forvanskning, en forvirring.

Få år efter er digtet blevet adopteret som motto for Arbejdernes Læseselskab, der var blevet stiftet i 1879 som et litterært oplysningsforetagende. På selskabets banner ser man en bog omgivet af laurbær, radierende lysstråler og to blussende fakler, og øverst står J.P. Jacobsens ord. Men nu er både udråbstegnet og tankestregen forsvundet. Der er heller ikke noget slutpunktum, men til gengæld er der indsat et komma mellem på udråbstegnets plads.

Begge tegn tager dog revanche på et portræt i Det Kgl. Biblioteks Billedsamling, hvor man ser J.P. Jacobsen med det imponerende overskæg over næsebrillerne (ukendt ophavsmand, angivet oprindelsesdato så bredt som 1879-1950, men 1879 kan det ikke være, for der var ordene jo endnu ikke skrevet). Portrættet er placeret i en slags medaljon, omgivet af bølgeblade, radierende stråler igen, og nederst en skarptskuede Minerva-ugle med udbredte vinger, hvorpå en ramme hviler med disse ord:

Lys over Landet, — det er det, vi vil!

Ikke alene er der her indsat en forkert tankestreg. Også udråbstegnet er fejlplaceret. Og digtets oprindelige linjedeling er forpurret. Det samme er tilfældet med J.P. Jacobsen Selskabet, der meget naturligt har knyttet digtet til selskabets navn i denne version:

Lys over Landet, — Det er det, vi vil.

Hvorfor senere udgivere har ændret på forfatterens egen ortografi, er der næppe nogen dybere forklaring på, og i princippet kan teksten stadig læses med netop det betydningsudbytte, den er tiltænkt.

Eller hvad? Fra J.P. Jacobsens egen hånd, er tegnene jo placeret netop der, hvor digteren mente at de skulle stå. Med andre ord: Kan noget så signifikant som et udråbstegn have en arbitrær placering i et digt? Er det ligegyldigt om man gengiver linjeskiftet korrekt? Er en tankestreg uvigtig? Er der forskel på D og d?

Hvad J.P. Jacobsen skrev i devisen på viften i *Juleroser* var næppe noget tilfælde. Han mente at landet skulle oplyses, og han tænkte ikke så meget den elektricitet, der var ved at bryde igennem, som han tænkte på videnskaben, rationalismen, naturalismen, religionskritikken, filosofien, politikken.

Så meget desto mere passende er det også, at Jeppe Aakjær i 1904 skrev et digt i anledning af Arbejdernes Læseselskabs jubilæum:

*Oplysningsfaklen stredes med en Ministerpraas,
og Lysetænd're gjemte man helst bag Bolt og Laas.*

Jeg forestiller mig, at Jeppe Aakjær skævede til *Lys over Landet* på læseselskabets banner, da han digtede om arbejderbevægelsens kamp for at gøre litteraturen og læsningen til en del af klassekampen.

Men ingen kunne sige det bedre, end J.P. Jacobsen gør i de to simple linjer. Den korte devise er et mageløst stykke komprimeret budskabs-litteratur. Så meget manifest på så lille en flade. Så tydeligt *skabt* af ti-dens ånd. Så tydeligt *definerende* for tidens ånd. Så tydeligt udsprunget af en genialt ordsansende forfatterhjerne. Og så mangfoldigt og forfejlet gengivet.

Nu træffer det sig jo således, at den første fejlgengivelse stammer fra Edvard Brandes og Vilhelm Møller, begge var J. P. Jacobsens betroede litterære kontubernaler og formyndere af forfatterskabet. Dem er der ingen grund til at yppe kiv med her på årenes afstand.

Fred over land.

Jytte Nielsen

En generøs arv til det lille litterære selskab

I oktober måned i 2020 modtog J.P. Jacobsen Selskabet et brev, som indeholdt en besked om en stor gave. Selskabet var nemlig blevet betænkt med en – i selskabets øjne – endog meget stor arv fra Lis Kloster, Thisted. Forbavselsen var stor, men glæden endnu større. Når denne glædelige begivenhed først offentliggøres nu, skyldes det færdigbehandling af arvesagen, som skete sommeren 2022. Beløbet, som selskabet arvede, var et par kroner fra en million.

Arven var som skrevet fra Lis Kloster, Thisted, som var afgået ved døden den 3. oktober 2020 i en alder af 88 år. Hun vil nok umiddelbart bare være et navn blandt mange andre, men hvis vi kobler navnet på hendes afdøde mand, Harald Kloster, sammen med hende, samt deres virke i øre, næse og halslægeklinikken i Storegade i Thisted igennem flere årtier, så vil mange huske både Lis og Harald Kloster. Utallige thyboer har frekventeret klinikken i Storegade i årenes løb, og her mødt den smilende og organiserede Lis og den rolige og myndige Harald. Harald Kloster døde som 80-årig i 2013.

Parret flyttede til Thy i 1973, idet Harald Kloster havde fået ansættelse på Thisted Sygehus. Han havde læst medicin på Københavns Universitet og specialiseret sig, så han kunne ansættes som overlæge på øreafdelingen og høreklubben i Thisted. Jobbet på sygehuset var Haralds, men sammen med Lis havde de også en privat praksis i Storegade, og her havde Lis sit daglige virke i mange år. Arbejdet fyldte meget i deres fælles liv, som forblev barnløst. De kørte sammen på arbejde og for efter arbejdsophør sammen at vende tilbage til hjemmet. De bosatte sig først på kanten af Sjørring Sø, hvor de i 1973 købte gården »Lille Djernæs«. Harald var særdeles landbrugsinteressert og drev planteavl med

hjælp fra en maskinstation. I 1986 flyttede de tættere på Thisted, da de købte gården »Christianseje« i den vestlige udkant af Tilsted. Det var en større gård med et nyere/moderne stuehus tegnet af arkitekten Thyge Hvass, samt store avlsbygninger omkransende en stor gårdsplads. Her blev både bygninger og jordtilliggender plejet og passet til perfektion, så det var en fornøjelse at aflægge besøg hos parret, som satte en ære i at alt fremstod på bedste vis. Med alderen blev det sværere at klare det store stuehus og den massive bygningsmasse, så i 2008 flyttede parret til Thisted. De købte en lejlighed på Kystvejen og fra altanen på første sal var der den skønneste udsigt over Limfjorden, Silstrup Hoved og Mors i baggrunden.

Det blev til fem gode år sammen på adressen i Thisted, før Harald efter et kort sygdomsforløb med uhelbredelig kræft døde i 2013. Efter Haralds død mistede Lis delvist livslysten. Hun savnede sin livsledsager hver eneste dag, men engagerede sig alligevel i flere ting. Problemer med ryggen plagede hende også, og en oktoberdag for godt to år siden, forlod hun dette jordiske liv.

Men hvad er ægteparret Klosters tilknytningen til J.P. Jacobsen Selskabet egentlig? Den er lidt kringlet, og vi skal gå en omvej forbi Museum Thy.

Harald Kloster var meget interesseret i arkæologi og fandt på sine marker oldsager, som han stolt fremviste ved besøg. Da museet i slutningen af 1980'erne oprettede en amatørarkæologiklub, var Lis og Harald Kloster blandt de første, som meldte sig, og de forblev trofaste medlemmer, til klubben ophørte godt et årti senere. Det blev også til mange udflugter rundt i Danmark med amatørarkæologerne. Museet arrangerede i 1990'erne en del udenlandsture til en del europæiske lande, og her blev Lis og Harald trofaste deltagere. De nød at opleve de historiske steder, samværet med de andre deltagere og en lille pause på en fortovscafe.

Da amatørarkæologiklubben lukkede ned, vedblev Lis og Harald at deltage i museets mange andre aktiviteter så som foredrag og aften-ture. Rejseaktiviteten blev nu udlevet i J.P. Jacobsen Selskabet, der i

Lis og Harald Kloster i Rom. Fotos: Ib Nord Nielsen.

samarbejde med museet arrangerede ture med relation til forfatteren. Således deltog de i turen til Rom, hvor »man gik« i sporene efter Jacobsen, besøgte den protestantiske kirkegård og skandinavisk forening. Et helt særligt besøg gjaldt klosteret San Bonaventura al Palatino. Her boede den kendte danske guldaldermaler Albert Küchler som munk i mange år. En af klosterets munke viste rundt, både inde og ude. Det blev en stor oplevelse for alle, og i samtalerne med Lis og Harald i årene efter besøget faldt snakken ofte på besøget i det gamle kloster.

Efter Haralds død, blev Lis en ivrig deltager i Selskabets arrangementer og bidrog også økonomisk til bogudgivelser og indkøb af kunst. Det er hendes økonomiske bidrag, der muliggjorde genoptrykket af Jacobsens værk *Marie Grubbe* tilføjet Susanne Tvermoes bladcollager. Ligeledes »lukkede« hun det økonomiske hul, da der var crowdfunding til indkøbet af Erik Viggo Wörmers maleri *En italiensk vaskeriscene*. Wörmer var barndomsven med Jacobsen, og ligesom ham døde han i en tidlig alder. I de seneste år blev Lis afhængig af en rollator, men det forhindrede hende ikke i at deltage i foredrag og årsmøder. Så tog hun turen fra Kystvejen til Jernbanegade. Dog ville hun gerne køres hjem, når aftenen var ovre.

Den store arv fra Lis og Harald Kloster er ikke behæftet med klausuler eller krav til anvendelse. Tværtimod. I testamentet er anført, at midlerne ikke skal indgå i Selskabets grundkapital, men anvendes til almindelig drift. Dette betyder, at Selskabet har fuld råderet over pengene. Det er en helt anderledes og enestående situation for Selskabet, som aldrig har været et velhavende litterært selskab. Pengene skal nok bruges med omtanke og omhu, for sådan ville Lis og Harald ønske det, men også med et generøst touch, for sådan var ægteparret også, hvilket arven bevidner.

Tusind tak til Lis og Harald for deres store betænksomhed og donation til J.P. Jacobsen Selskabet. Arven forpligter, og selskabet vil gøre sit bedste for at anvende den med rette.

Æret være deres minde.

At skille sig forandrende ud

– Anna Michelsen, J.P. Jacobsen og Dy Plambeck¹

Dy Plambecks roman *Til min søster* var med god grund en af de mest kritikerroste og bedst sælgende skønlitterære udgivelser i 2019.² Dens hovedperson Aya er under sin graviditet blevet forladt af barnets fader. Hendes søster Andrea er mærket fysisk og mentalt af et nyligt overstået voldeligt samliv med en rentegnet psykopat. Første kapitel beskriver omstændighederne ved Ayas fødsel af datteren Nola og giver en virkelighedsnær beskrivelse af fødselssmerter og de ofte tabuiserede og mere eller mindre voldsomme mærkninger af moderkrop og -sind under og efter en graviditet. Resten af romanen handler om de to søstres fællesskab i en kort og intens periode af deres liv præget af kærlighedsbøvl og voldelige overgreb blandet godt op med jagt, våben, druk, vintage biler og akademisk forskning. Deres opvækst og tidligere historier beskrives i korte tilbageblik. Fortællingen forløber fra tiden umiddelbart efter Nolas fødsel og Andreas brud med den voldelige samlever frem til og med deres fælles tur til Sverige, hvor Aya som forsker skal holde foredrag på en historikerkonference og Andrea være chauffør og se efter Nola.

Anna Michelsen, J.P. Jacobsen og *Til min søster*

Et fremtrædende tema i romanens handling og ide vedrører den historiske Anna Michelsen (1847-1924) og hendes relation til J.P. Jacobsen (1847-1885). Aya forsker i emnet i forbindelse med det foredrag, hun skal holde på historikerkonferencen, hvilket Plambeck benytter som

1 Gennemskrevet og revideret foredrag afholdt på J.P. Jacobsen Selskabets generalforsamling april 2022 på afbud fra Dy Plambeck

2 Jf. min anmeldelse af romanen i *Jacobseniana* nr. 14, 2020, som mit foredrag 2022 og dette essay bygger på

Dy Plambeck. Foto: Les Karner. Gyldendals Pressefoto.

anledning til at tegne et nuanceret portræt af Anna M. I *Til min søster* fremstår hun ikke som en biperson i Jacobsens liv som det ofte er kutyme i litteraturen om ham. Derimod som en bemærkelsesværdig og kompromisløs kvinde med åbne sanser og en stærk personlighed gemt bag den skizofrene diagnose, hun blev ramt af i voksenalderen. Den betingede i 1879 en indlæggelse på 16 måneder på Oringe Hospital i Vordingborg og kort efter en livslang indlæggelse på Sct. Hans Hospital i Roskilde.

I portrættet indgår citater fra hendes udvekslinger med J.P. Jacobsen i digte og breve. Desuden spiller hendes reaktion på Jacobsens første roman *Fru Marie Grubbe* en central rolle i *Til min søster*. Han sendte den til hende ved udgivelsen. Hun går i chok, da hun læser den. På et lille kort skriver hun fortvivlet og oprørt til Jacobsen, hvorledes han uretmæssigt har udnyttet hende – stjålet hendes liv, som hun skriver – ved at benytte hende som model for Marie Grubbe i en syndig roman og ved at Jacobsens eget liv ikke er at finde i romanen.

Plambeck lader skinne kraftigt igennem, at Jacobsen-litteraturen har ignoreret eller ligefrem nedgjort Annas egensindighed og viljestærke

sårbarhed, der kommer til udtryk reaktionen på *Fru Marie Grubbe* og i hendes samvær med Jacobsen i ungdomsårene i Thisted og København, hvilket *Til min søster* lykkes med at imødegå kritisk. Af og til læser Aya Annas digte, tekster og breve op for søsteren, mens de diskuterer forholdet mellem Anna og Jens Peter.

Denne sidehistorie i hovedfortællingen fremstår som en exofiktion med, stedvis diskutabel og fiktionsbestemte, fortolkninger af de to historiske personer Anna og Jens Peters først symbiotiske og siden konfliktfyldte relation frem til 1876, hvor Jacobsen som sagt sendte hende *Fru Marie Grubbe* efter de kun sporadisk havde set hinanden i 8 år. Vi kan tilføje, at hun i 1867 forlovede sig, efter sigende i desperation eller på trods, med sin fætter Carl Michelsen, men afbrød forlovelsen efter et halvt år. Hun indgik aldrig i andre forhold. Da Jacobsen hørte om forlovelsen, sendte han vrede og fortørnede breve til hende.

I løbet af romanen spejler Aya sig mere og mere i sider af Annas tænkemåde og reaktionsmønstre. I fortællingen indgår som nævnt citater fra Anna og Peters tekster samt diverse oplysninger, som Plambeck i romanens efterskrift oplyser hun har fundet på Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling. Hun har desuden set Annas stambog med digte på Thisted Museum. Efter indlæggelsen på 16 måneder fra maj 1879 på Oringe i Vordingborg, var Anna som nævnt indlagt fra 1882 og frem til sin død i 1924 på Sct. Hans Hospital i Roskilde. Plambeck har læst journalen over indlæggelsen på Sct. Hans og medtager også herfra udvalgte citater i romanen.

Hun lægger dermed brikker frem til en helt ny og interessant forståelse af Anna Michelsens liv og personlighed. Samtidig forsvaret hun hendes ret til som kvinde og psykiatrisk patient at blive hørt med sin egen stemme, til forskel fra hvad der efter Plambecks mening ofte har været tilfældet i diverse biografier og afhandlinger om Jacobsen. Det er da også rigtigt, at Anna ikke i nævneværdig grad kommer orde i litteraturen om Jacobsen og at hendes reaktion på Jacobsens Marie Grubbe-roman opfattes som et udslag af religiøs fanatisme og hysteri.

Sådanne tilgange er dog ikke enerådende i Jacobsenreceptionen, hvilket Susanne V. Knudsens korte artikel, »Kærlighedens kildevæld – om familien Michelsen i Thisted og J.P. Jacobsen« i *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* (2000), kan være et eksempel på. Den beskriver nøgternt og kildekritisk den historiske baggrund for Anna Michelsen og J.P. Jacobsens forhold. Som vi skal se, er der også andre bidrag til litteraturen om Jacobsen, der må siges at relativere Plambecks kategoriske kritik af Jacobsen-litteraturens negative omtale af Anna Michelsen.

Historien om Anna Michelsen og J.P. Jacobsens fortrolige forhold i ungdomsårene er, sammen med Annas tilværelse på Sct. Hans Hospital, naturligvis tilpasset romanen ide og fiktive univers, hvilket Dy Plambeck selv kommer ind på i Månedens Essay i netpublikationen *Dansk PEN* den 7. august 2019 (kan googles). På den baggrund af alt dette, må romanen uforbeholdent siges at være en veloplagt og god anledning til kritisk at genoverveje forholdet mellem Anna Michelsen og J.P. Jacobsen i et historisk perspektiv, både i forhold til selve emnet og romanens behandling af det.

De digte, Anna og Peter skrev til hinanden, er kendt stof i Jacobsenreceptionen. Derimod indgår Annas journal fra Sct. Hans Hospital ikke i nævneværdig grad i Jacobsen-litteraturen, heller ikke i Brita Felländers artikel »Anna Michelsen och J.P. Jacobsens ungdomskris« i *Danske Studier* årgang 1939,³ der må siges at være den til dato mest grundige, kildekritisk eftertjekkede og nøgterne beskrivelse af deres ungdomsrelation og Annas reaktion på *Fru Marie Grubbe*.

Felländer, der er internationalt kendt som en indflydelsesrig svensk Jacobsen-forsker under navnet Brita Tigerschiöld,⁴ er naturligvis noget mere forskningshabıl i fremstillingen af forholdet mellem Anna og Peter (se senere), end Plambeck kan forventes at være det sagt i ubetinget anerkendelse af hendes kunstneriske frihed som romanforfatter. Men det forpligter imidlertid historisk og litteraturhistorisk, at hun i romanens

3 <https://danskstudier.files.wordpress.com/2018/06/1939.pdf>

4 J.P. Jacobsen och hans roman »Niels Lyhne« (1945)

efterskrift oplyser, at hendes forståelse af Anna Michelsen og J.P. Jacobsens forhold til hende og beskrivelsen heraf i Ayas studier er historisk og kildekritisk funderet. Denne kombination af kunstnerisk frihed og litteratur- og personalhistorisk research er anledningen til dette essays kritiske undersøgelse af emnet, naturligvis helt uden at glemme, at *Til min søster* rummer den mest nytænkende og tidssvarende beskrivelse af Anna M. som en kombineret historisk, iderelateret og fiktionsbestemt figur.

Historierne om J.P. Jacobsen og Anna Michelsen

Man har traditionelt haft synsvinklen placeret hos J.P. Jacobsen på en måde, der ikke levner Anna Michelsen megen plads, hvilket Plambeck vender om, så Anna Michelsens historie er i forgrunden, mens Jacobsen må nøjes med andenviolinen. Det er som det skal være, bort set fra at han på en ubestemt måde desværre lander i periferien af romanens mandlige aktører, der i det store og hele fremstår som stærkt stilerede eksempler på maskulin narcissisme, vold og kvindefjendskhed. Den eneste undtagelse herfra er ikke Jacobsen, men en mekaniker og bilforhandler i søstrenes barndomsby, der helt modsat de øvrige mænd beskrives positivt. Aya og Andrea portrætteres på nuancerede måder, herunder at også de momentant har voldsfantasier, oplevelser af afmagt og irrationelle følelsesreaktioner. Lad os prøve med alt dette in mente at se lidt nærmere på litteraturhistoriens og Plambecks forskellige beskrivelser af Anna og Peters fælles historie.

Den mest nøgterne kildekritiske kortlægning af forholdet er og bliver Brita Felländers allerede nævnte artikel i *Danske Studier* årgang 1939, der inddrages senere i dette essay.

I et længere afsnit i Svend Sørensen og Niels Nielsens *At bære livet som det er. Om J.P. Jacobsens liv og digtning* (1997) er der en god neutral beskrivelse af forholdet.

Susanne V. Knudsen har ikke kun behandlet forholdet mellem Anna og Jens Peter i den tidligere nævnte korte artikel, men også og primært i et litteraturhistorisk og kønskritisk perspektiv i kapitel 9 i afhandlingen

Krystallisationer. J.P. Jacobsen, en moderne mandsforfatter (2005). Heri gives et indblik i Jacobsens brug af Anna Michelsen som model og inspiration for Jacobsens litterære behandlinger af det heteroseksuelle ægteskabs begrænsninger og angivelige sammenbrud, hvilket ledsages af et afsnit om, hvorledes »mandlige litteraturkritikere og -forskere har stået på tærerne af hinanden for at afvise, at Jacobsen skulle have været forelsket i Anna Michelsen« (s. 158 f.). Knudsen er bekendt med Felländers artikel, henviser kort til Annas journal på Sct. Hans og har fra Else Marie Michelsen fået adgang til private fotos af Anna og hendes familie.

Nævnes kan også den første biografi om Jacobsen, Anna Lincks *J.P. Jacobsen. Et Levnedsløb* fra 1911, der i 1926 udkom i en revideret udgave. Hun omtaler som en af de få Jacobsens vrede mod Annas mor, da han hører om indlæggelsen af Anna (se senere).

Frederik Nielsen psykologiserer i *J.P. Jacobsen. Digteren og mennesket* (1953) indgående på Jacobsen. Han omtaler desuden i forbindelse hermed hans relation til Anna og gengiver som den første de to digte, der citeres senere i essayet her, i sammenhæng.

For fuldstændighedens skyld kan nævnes Søren Sørensens egenartede artikel »J.P. Jacobsen og kvinderne« i *Spring* nr. 13 1998, der oven fra og ned parkerer Anna som »en gal kvinde«.

Aage Knudsen har i *J.P. Jacobsen i hans Digtning* (1950) koncise og korte omtaler af relationen mellem Anna Michelsen og J.P. Jacobsen i deres unge år med referencer til kilderne.

Ifølge efterskriften i *Til min søster* trækker Plambeck udelukkende på Aage Knudsens monografi og citerer desuden på egen hånd fra Anna og Peters digte og breve i håndskriftssamlingen på Det Kongelige Bibliotek i København.⁵ På trods af denne relativt smalle receptions-historiske research (receptionen af Jacobsen er ikke blot i danske, men så sandelig også i skandinaviske, europæiske, amerikanske og asiatiske

5 Hun konsulterede i øvrigt, mens hun færdigskrev romanen, undertegnede for at få verificeret citater og omtaler i Aage Knudsens afhandling, men var ikke interesseret i andre referencer (f.eks. Brita Felländer og Susanne V. Knudsen)

sammenhænge særdeles omfattende), har Aya til en vis grad ret, når hun på et centralt sted i romanen kritisk bemærker, at bøgerne om Jacobsen »tegnede et billede af hende [Anna Michelsen] som en hysterisk, meget religiøs, alvorlig og fysisk svag kvinde. Et billede, der ikke stemmer overens med den kvinde, som jeg havde lært at kende gennem hendes breve«. Men det er som sagt en sandhed med modifikationer, da billedet af Anna ikke er nær så entydigt i litteraturen om Jacobsen, som Plambeck her lader Aya ytre.

I et lidt andet perspektiv, end det Plambeck anlægger, forekommer det mig ikke vanskeligt at se, hvorledes Anna og Peters gensidige forståelse af hinanden i ungdomsårene er præget af de måder, hvormed de skilte sig kraftigt ud fra omverdenens krav og forventninger. Især med deres fælles glæde ved dagdrømmeri og deres hengivenhed både til hinanden og til natur, digtning, kunst og musik.

*Den unge Anna Michelsen,
Museum Thy.*

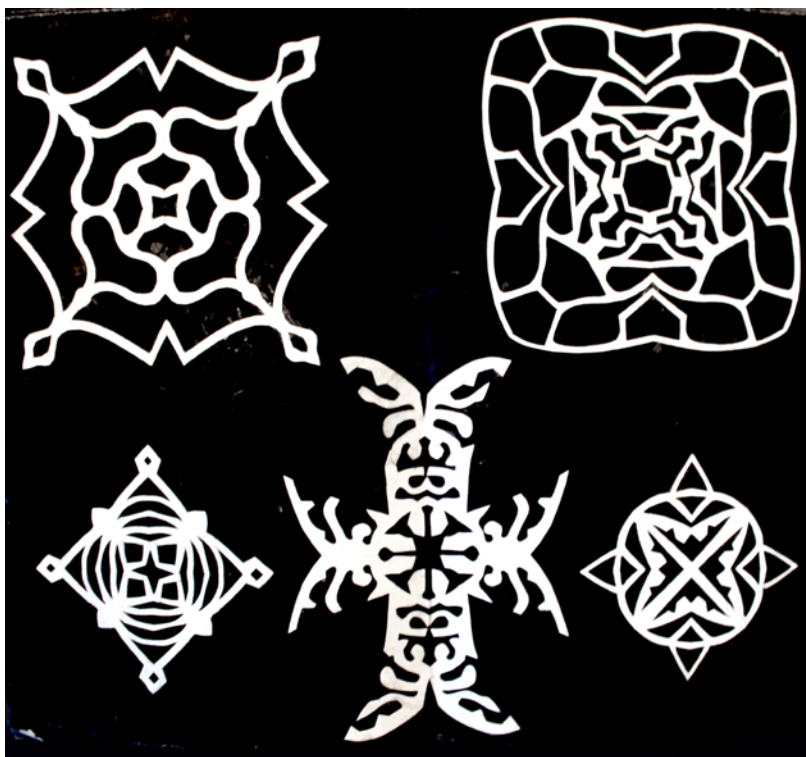

*Den unge J.P. Jacobsen,
Museum Thy.*

Den tiårige Anna Michelsens navneklud, Museum Thy. Foto: Jørn Erslev Andersen. Se Liv Stanges artikel i dette nr. af Jacobseniana.

Forholdet hvilede stabilt på denne indforståethed, indtil Anna for alvor blev udfarende med sin gudstro, mens Peter helt modsat under en personlig krise 1865-66 valgte det religiøse tankegods fra og tilsluttede sig naturvidenskabsmandens distancerede og digterens indlevede blik på verden. Han trækker sig både fra hendes ønske om at overbevise ham om den rette gudstro og fra hendes anfægtelser af hans melankoli og afventende tavshed, som hun usminket og bestemt kommenterede i diverse tekster stilet til ham.

Papirklip af den unge Anna Michelsen, Museum Thy. Foto: Jørn Erslev Andersen.

De var imidlertid lige gode om at stå stejlt på egne holdninger. Hun direkte, han tavst og tilbagetrukket, hvilket fremgår af to de digte, der som nævnt første gang blev optrykt sammen i bind 1 af Frederik Nielsens *J.P. Jacobsen. Mennesket og Digteren* (side 72-73). De er formentlig fra vinteren 1866, men dateringen er usikker (Nielsen mener 1865; Felländer, Aage Knudsen og undertegnede 1866; Morten Borup 1868). Først Annas venindedigt:

*Fordum var munter og livlig Du,
Spurgte og dadled med freidig Hu,
Nu kan jeg snakke saa galt jeg vil,
Taus melankolsk Du lytter dertil;
Har jeg ej Ret til at undres og tro,
Andetsteds Tanken har Stade og Bo.
Bliv ej vred for frit jeg taler
Barndoms Venskab det befaler.*

*Lad ej Guddoms Lyset for Dig slukkes,
Lad Dit Hjerte ej for ordet lukkes,
Tit Naar Verden synes tom og øde
Og man ønsker sig iblandt de Døde,
Jesus vinker i sin Kjærlighed,
»Du bør kjæmpe for en evig Fred«.
Kampen styrke vil Dit Hjerte,
Du vil føle uden Smerte,
At om her er lidt at vinde
Hisset Du skal Lønnen finde.*

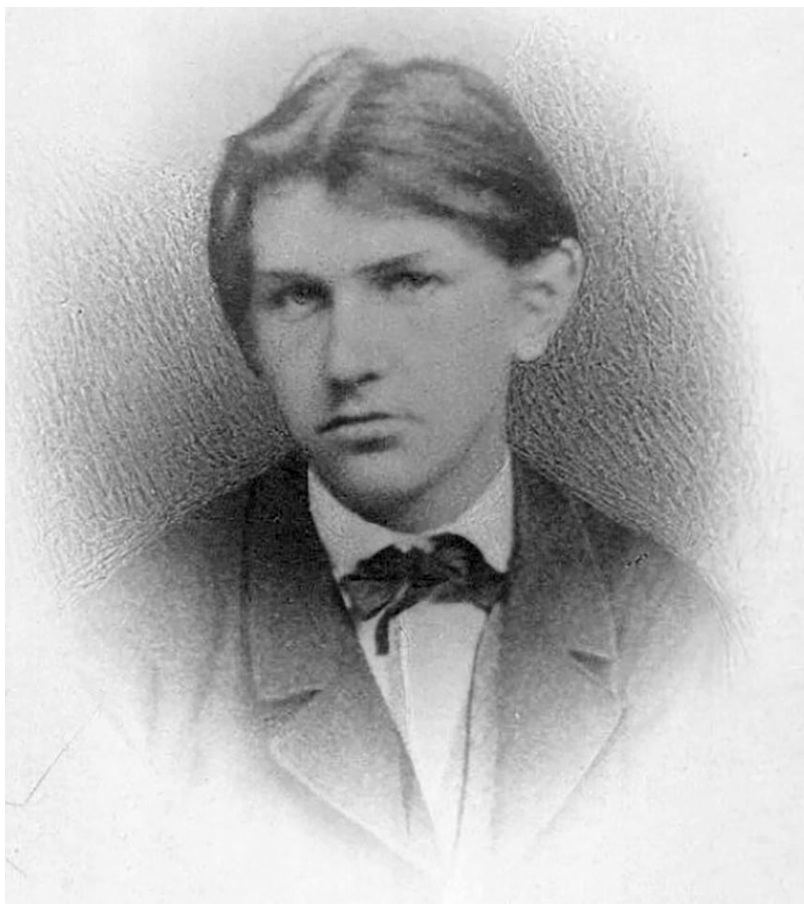
*Anna Michelsen
en sand Veninde*

Dernæst Jens Peters svardigt, der slutter med et citat fra den finske nationaldigter Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner* (1848), som Jacobsen havde brugt som motto på et af sine blade:

Du kalder mig tavs og melankolsk!
Maaske – rent nægte mægter jeg ej.
Kaadhedens Nisser forlod mig – maaske –
Tænknings Aander fordrev dem,
Hvorfor er jeg tavs? hvorfor melankolsk?
Ved jeg det selv!
Kun lidt af det Meget jeg mægter at fatte,
Mindst af Alt dog mig selv,
Tanken man gjerne i Former vil tvinge.
Verden siger: Tænk saadan! Tænk ret!
Min Tanke taaler ej Tvangen.
Den Strid maaske, den Hævdens maaske
Af mit Fremtidsvalgsprog har mig Alvor indgydt.
Saa være det, hævdes det skal, jeg siger det frit:
»Fribaaren er jeg, og jeg tænker frit!«

Også deres mødre kom på kollisionskurs, primært på grund af Peters uddannelsesmæssige slendrian (han bestod først sin studentereksamen i andet forsøg), hvilket hans mor uretmæssigt beskyldte Anna og hendes mor for at befordre i tiden efter, de to barndomsvenner havde genoptaget kontakten til hinanden, da Anna og hendes mor, enken Jensine Michelsen, i 1865 flyttede fra Thisted til København, hvor Jacobsen siden 1863 gik i gymnasiet.

At han siden hen benyttede Anna som litterært forlæg, er velkendt i forbindelse med billedet af Asali i *Hveret Sperring* (1868) og portrættet af Bartholine Blide i *Niels Lyhne* (1880). Men Anna har ret i, at hun tillige inspirerede ham til portrættet af den 14-årige Marie Grubbe og hendes udviklings første fase ud af de tre, hun gennemlever i *Fru Marie Grubbe*, men på en anden måde naturligvis, end Anna umiddelbart tænkte det. Jacobsens inspirationer må siges at være på linje med mange andre

J.P. Jacobsen 1866, Museum Thy.

tilsvarende typer af inspirationer i litterære værker forfattet af alle køn i både aktuelle sammenhænge, især selvfølgelig i auto- og exofiktion, og i den klassiske litteratur, hvor det som bekendt ikke er usædvanligt at benytte virkelige mennesker af kød og blod som modeller for fiktive figurer.

Det usædvanlige i Jacobsens tilfælde er imidlertid, at Anna reagerede så direkte, ulykkeligt og detaljeret herpå i teksten på det tidligere nævnte

kort til Jacobsen efter modtagelsen af *Fru Marie Grubbe*, samt at det relativt tidligt kom i offentligt eje. Dets tekst gengives i et længere citat af Felländer, der bringes senere i dette essay. Udover denne – af mange Jacobsenlæsere helt unødvendigt forkætrede – anfægtelse på skrift, er hun blevet frataget retten til selv at fortælle sin historie, sådan som hun selv forstår den. Her har Plambeck set rigtigt, men det skyldes en lang række komplekse forhold, der rækker langt ud over både Jacobsens – muligvis oprigtige, muligvis af Anna noget overdrevne – kærlighedsfor nægtelse 1866-67 samt portrættet af Marie Grubbe, som Plambeck vægter højt som årsag til hendes sygdom og skæbne.

Hvad siger Marie Grubbe-portrættet egentlig om Jacobsen selv? At han er sadomasochist (tænk på Frederik Nielsens noget grænseløse depressions- og algolagni-analyse i førnævnte *J.P. Jacobsen. Digteren og mennesket* med henvisning til Jacobsens novelle »Pesten i Bergamo«) eller en kynisk mandlig forfatter? Står sådanne tilgange til hans portræt af Marie Grubbe – som jo egentlig også burde indbefatte portrætterne af Bartholine og Asali i hhv. *Niels Lyhne* og *Hervert Sperring* – til troende? Er der tale om sublimerede eller transformerede kærlighedserklæringer til Anna? Eller er hans brug af hende som model udtryk for en (maskulint) distanceret eller måske endog pervers udnyttelse af hende som litterært forlæg?

Der er bestemt gode grunde til og argumenter for ikke at tage sådanne antagelser for pålydende.

Anna Michelsens reaktion på *Fru Marie Grubbe*

At J.P. Jacobsen i 1876 ved udgivelsen sendte *Fru Marie Grubbe* med dedikation og vedlagt et brev til Anna Michelsen knap tre år før hendes første indlæggelse kunne sagtens være gjort i anerkendelse af hende som en indforstået bekendt og inspirator, og ikke i enten ubetænksom ligegyldighed eller tænkt som negativ udfordring af hende. Intet i kilderne indikerer ligegyldighed over eller foragt for Anna Michelsen fra Jacobsens side. Plambeck lader Aya foretage en interessant analyse af denne gestus fra Jacobsens side, men uden at finde et klart svar.

Jeg er heller ikke tilbøjelig til at dele den gængse antagelse af, at Jacobsen var skræmt af Anna Michelsen som kvinde eller opfattede hende som hysterisk.⁶ Denne udbredte antagelse er stort set udelukkende baseret på ubefæstede og traditionelt maskuline udsagn i bl.a. Edvard Brandes' nekrolog over Jacobsen samt på andre af Jacobsens mandlige bekendtskabers mere eller mindre forsigtige tilkendegivelser herom for ikke at sige optagethed heraf i breve og andre steder (ikke mindst Vilhelm Møller var ihærdig), hvilket i receptionen uden valide eftertjek får status af evidens, men ikke er det, da en sådan evidens simpelthen ikke findes. Hverken i diverse breve og kilder eller i Jacobsens egne tekster (familien Michelsen valgte at brænde de af Anna Michelsens breve, den var besiddelse af).⁷ Dertil kommer, at Jacobsen jo ikke kunne forudse hendes reaktion på romanen, da han på det tidspunkt ikke for alvor havde været i kontakt med hende i over otte år og derfor næppe var bekendt med rækkevidden af hendes ulykkelige sindstilstand og tænkemåde, der i 1876 prægede hende i retning af skizofrenien, hvilket Felländer bemærker i omtalen af kortet til Jacobsen i citatet, der bringes senere i dette essay.

At Annas kærlighed til Jacobsen og hans tavshed og manglende gengældelse skulle være den udløsende årsag til hendes skizofrene sammenbrud, er et synspunkt, der er blevet forfægtet blandt Jacobsenlæsere gerne med løse henvisninger til en enkelt sætning i visitationsnotatet i

6 Brita Felländer har et helt andet synspunkt end at Jacobsen skulle have været »skræmt« af Anna eller haft distance til hende som person. På sidste side i artiklen skriver hun med henvisning til forskellige kilder, at Jacobsen omfattede Anna med varme både før og efter indlæggelsen. Jeg kan ikke vurdere det holdbare i dette, men det forekommer mig at være bedre i overensstemmelse med deres fælles historie og hans reaktion på hendes indlæggelse, end med de modsatrettede og langt mere udbredte forestillinger

7 Jacobsen nævner kun en gang meget kortfattet og neutralt Anna M. i et af brevene til sine mandlige bekendte efter deres brud med hinanden. Der er tale om et brev til Vilhelm Møller 27/11 1876, hvori han kort nævner at han tilfældigvis i sommerferien havde mødt hende og hendes søster. Der refereres derfor i Jacobsenreceptionen oftest fra udsagn og indtryk fremført under diverse samtaler på tomandshånd mellem Jacobsen og en bekendt, der så efterfølgende gengives på anden- eller tredjehånd i breve eller på anden måde efter hans død

Anna Michelsen i en alder af sidst i 20'erne, Museum Thy.

journalen på Oringe, hvor hun første gang blev indlagt. Brita Felländer gengiver et fyldigt uddrag af notatet, hvorfra denne sætning af og til er blevet citeret løsrevet fra konteksten: »Sygdommen skal have gjort Fremskridt efter en ulykkelig Kærlighed for nogle Aar siden, idet hun, der selv er meget religiøs, elskede en »Fritænker«, som dog aldrig har friet til hende.«⁸ Det er imidlertid blot en kort sætning i det fyldige journalnotat, som i øvrigt aldrig konsulteres i sin helhed (Dy Plambeck er åbenbart heller ikke stødt på det). Det underbygger på ingen måde ideen om, at Jacobsen skulle have forårsaget sygdommen. Felländer gengiver følgende fra notatet:

Hendes Sindssygdom har udviklet sig meget langsomt i hendes voxne Alder idet hun gennem en let Depression, Ængstelse og et undertiden noget exalteret Væsen efterhaanden er gaaet over i sin nuværende Tilstand, der først i de sidste Aar har haft Præg af fuldstændig aberratio mentis [sindsforvirring/jea]. Sygdommen skal have gjort Fremskridt efter en ulykkelig Kærlighed for nogle Aar siden, idet hun, der selv er meget religiøs, elskede en »Fritænker«, som dog aldrig har friet til hende, hans sandsynligvis nær forestaaende Død af Phthisis [lungetæring (tuberkulose)/jea] har bekymret hende meget [JPJ døde som bekendt af tuberkulose 6 år efter Annas indlæggelse/jea]. Den omtalte Hjertesygdom for 3 Aar siden [som hun led af i sommeren 1876/jea] skal ogsaa have bidraget til Sindssygdommens Forværrelse. Hun har lidt af Depression og Angst, ofte i Paroxysmer [anfald af stærkt forværrede sygdomssymptomer/jea], har været stærkt hallucineret paa Hørelsen, mener dog ikke at have hørt egentlige Stemmer, men har været plaget af forvirrede

8 I journalen på Skt. Hans gentages denne version af historien fra Oringe på en lidt anden måde, men også med forbehold og omvendt agens. Her er det ikke Jacobsen manglende frieri, men Annas eget religiøse forbehold, der henvises til som årsag til affærens forlis. Der står herom i Sct. Hans-notatet, at sygdommen skulle have »Udspring i religiøse Kriser fremkaldt ved at hun ikke turde knytte sin Skjæbne til en Barndomslegekammerat (den nu afdøde digter J.P. Jacobsen), fordi han var Fritænker og skønt hun holdt af ham« (cit. fra Susanne V. Knudsen, »Kærlighedens Kildevæld«, *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* (2000) s. 135)

Tanker, som mere og mere ere gaaede ud paa, at hun var en stor Synderinde, som havde begaaet, dels var udseet at begaa store Misgjerninger, hvilke disse have været kan hun ikke bestemt angive – (Brita Felländer, »Anna Michelsen och J.P. Jacobsens ungdomskris«, *Danske Studier* årg. 1939 s. 28).

Denne detaljerede beskrivelse giver unægtelig et noget mere nuanceret indtryk af Annas kritiske og vanskelige tilstand i årene op til og under indlæggelsen, end hvad vi får at vide i de tidligere nævnte fremstillinger og hos Plambeck. Notatet har, som det fremgår, på ingen måde hendes uigengældte kærlighed til Jacobsen som hovedårsag til sygdommen, kun at den noget mindre dramatisk »skal have« medvirket til dens fremskridt, hvor formen »skal have« antyder, at det er Annas eget narrativ og ikke lægens.

På trods heraf indikerer eller antyder Plambeck i sin fortælling – mens enkelte andre Jacobsenlæsere utvetydigt påstår⁹ – at Jacobsens manglende kærlighed og (maskuline) opførsel er årsag til sygdommens udbrud. Men det fremgår altså ikke af journalteksten, der klart og tydeligt beskriver, hvorledes Annas forklaringer sammenblander virkelige og opdigtede hændelser og at hun gennem længere tid er blevet overfaldet af vanskelige og ulykkelige tilstande af angst, uro, depression, frygtsomhed, tvangstanker og hallucinationer. At Jacobsen skulle være hovedansvarlig for alt dette, synes at være en både meget abstrakt (i betydningen fjern, tynd) og ikke særlig overbevisende antagelse. Den kan imødegås på i hvert fald to måder.¹⁰

9 Iben Holk påstår det i et webopslag om J.P. Jacobsen liv og værk. Hverken Anna Linck, Brita Felländer, Aage Knudsen, Frederik Nielsen, Svend Sørensen, Susanne V. Knudsen eller undertegnede deler synspunktet. Teksten med Holks personlige Jacobsen-tekst findes på dette link: <http://www.e-poke.dk/jacobsen.php>

10 Hvilket i øvrigt ikke er ensbetydende med at Jacobsen ikke kunne have reageret anderledes over for Anna end tilfældet er, men som psykiatrien igen og igen forklarer det, kan ingen – hverken en moder, en fader, en søster, en broder, en bekendt eller en kæreste – forhindre en skizofreni i at udvikle sig eller gøres ansvarlig for den

For det første er det vanskeligt i helhedsbilledet af alt dette at se bort fra karakteren af Annas viljestærke og reaktive væremåde, der antydes i visitationsnotatet. Den genfindes – men bestemt ikke på en »sygelig« måde – i det tidligere gengivne digts på en gang hengivne og kontante karakteranalyse af Jacobsen som melankoliker/depressiv i kombination med religiøse imødegåelser af hans suicidale overvejelser, som hun hindsides enhver tvivl har haft et usminket og formentlig tillige mentalt udfordrende førstehåndskendskab til. Hans suicidale tanker er i øvrigt veldokumenterede i Jacobsenlitteraturen og hidrører fra den religiøse og eksistentielle krise, han gennemlevede 1867-68 og som resulterede i hans opgivelse af religiøse forestillinger til fordel for fritænkning. Anna formulerede også før og efter digtets affattelse sådanne tanker i breve og tekster henvendt til ham.

Det er jo naturligvis ikke kun Anna, der har kunnet leve sig ind i og blive anfægtet af Jacobsens sind, tanker og reaktionsmåder. Brita Felländer, og andre med hende, bemærker, at også han allerede tidligt har kunnet leve sig ind i hendes komplekse sind, der i samtiden af og til blev opfattet som labilt (iflg. Felländer), samtidig med at han oplevede hendes direkte – men jo på ingen måde anfægtelige – reaktionsmåder.¹¹ Annas sammensatte sind og stærke reaktionsmåder blev længe før sygdommens officielle debut beskrevet en smule beklagende af hendes mor, hvortil kommer, at skizofrenien ifølge Felländers fortolkning af Oringenotatet så småt manifesterede sig allerede i 1870, hvor Anna var 23 år.

Jens Peter besøgte som sagt sporadisk Anna og hendes mor i København fra 1868 til 1872. De må derfor formodes at have kendt hinandens viljestærke temperamenter og holdninger både indgående og indforstået og både før og efter deres officielle brud i 1868. Men naturligvis uden at nogen på det tidspunkt kunne have forudset Annas skizofreni.

Jacobsens fremsendelse af romanen om Marie Grubbe kan, anskuet i dette perspektiv, derfor næppe kaldes hovedårsagen til Annas langvarige

11 Felländer berører emnet på en på en gang interessant og diskutabel måde i slutningen af sin artikel

skizofrene sammenbrud op igennem 1870'erne frem til hendes indlæggelse i 1879. Om Annas chok over den har udløst en akut forværring af sygdomsforløbet, kan ikke afgøres på det foreliggende grundlag, men det kan bestemt ikke udelukkes. Derimod er det usandsynligt, at den og/eller Jacobsens opførsel over for Anna i tiden fra 1865 til 1872 har udløst den langvarige og komplekse sygdom, der beskrives i Oringenotatet og som varede til Annas død i 1924.

For det andet – og i forlængelse heraf – kan forestillingen om Jacobsen som hovedansvarlig for udbruddet af Annas skizofreni¹² udfordres af den i dag alment accepterede kliniske opfattelse, at sygdommen normalt kun debuterer mærkbart – i øvrigt ofte op til eller lige efter patientens tyvende år – for så vidt der er en disposition herfor hos den ramte. At skizofreni altså ikke opstår alene på grund af ydre omstændigheder i form af f.eks. kærlighedssorger eller religiøse anfægtelser (i modsætning til akut eller kompleks PTSD). Derimod kan sådanne omstændigheder for den, der rammes af den alvorlige og relativt sjældne sygdom, være en af flere mulige »trickere« i et komplekst samspil med biologisk arv, neuropatologi, sociale forhold og ydre omstændigheder samt symptomer i stil med ufrivillig og ubehersket tankepåvirkning fra andre personer eller ydre kilder (ofte af patienten oplevet som kontrol, styring eller overvågning), indre stemmer, tvangstanker, hallucinationer, psykoser og tendens til overdrevet reaktiv adfærd, der kendetegner moderne skizofren ætiologi. Aspekter af disse symptomer beskrives eksplicit i journalnotatet, der i øvrigt er skrevet på et psykiatrihistorisk tidspunkt, hvor der endnu ikke forelå en fuldt udviklet og holdbar diagnose for skizofreni, hvilket bør medtænkes i læsningen af de forklaringer af sygdommens forløb, det angiver. Den moderne skizofrenidiagnose blev først for alvor knæsat fra starten af det 20. århundrede. På trods heraf er visitationsnotatet ganske differentieret og nøgternt i beskrivelsen af Annas kombinerede selvfortalte og kliniske sygehistorie.

12 Formentlig enten hebefren eller paranoid skizofreni eller en variant med træk af begge former. Medicinering blev udviklet fra midten af det 20. årh.

Med til historiens nuancer hører også Jacobsens fortørnelse og fortvivelse, da han hørte om Annas indlæggelse. Inden da skrev hendes mor følgende til ham i et brev: »Du er ikke stærk, saa vil du forstaa, hvor tungt det er, at Anna er blevet en saadan Stakkel, hun kan intet foretage sig, ikke læse, ikke skrive, ikke sy, hendes meste Gang er fra Sofaen til Sengen« (brevet er citeret efter Anna Linck, *J.P. Jacobsen. Et Levnedsløb paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer*, anden reviderede udgave 1926, s. 94). Da han derefter ad omveje hørte om Annas indlæggelse, sendte han ifølge Anna Linck et anonymt brev til hendes mor, hvori han kraftigt bebrejdede hende at have fjernet datteren fra hjemmet. Siden da genså han hverken hende eller Anna.

Med alt dette in mente tyder intet på, at han opfattede Anna som uelsket, svag eller hysterisk. Der er heller ingen indikationer i sagsakterne af, at han var kynisk som person/forfatter. Det er jo unægteligt også vanskeligt at finde belæg for noget sådant i hans skønlitterære forfatterskab.

I Brita Felländers artikel, »Anna Michelsen och J.P. Jacobsens ungdomskris«, er der en længere beskrivelse af Anna Michelsens reaktion på *Fru Marie Grubbe* tre år før indlæggelsen. Der er tale om en sine steder, især i kommentarerne vedrørende Anna, diskutabel, men mest af alt nøgtern formidling af kildebaserede informationer, der ikke findes i samme koncentrerede form andre steder i litteraturen om Jacobsen vedrørende dette emne. Den forekommer mig derfor stadigvæk at være relevant som afsæt for enhver kritisk litteraturhistorisk beskæftigelse med emnet. Man må leve med dens stil – og at den til almindelig oplysning her bringes i sin fulde længde. På side 33-34 skriver hun følgende:

Då Jacobsen sände Anna Michelsen *Marie Grubbe* vid julen 1876, tillsammans med ett brev, gav den henne en psykisk chock, som hon inte på lang tid kom över. Ett litet kort från henne, (odat.) skrivet omedelbart efter mottagandet, visar, att hon misstänker honom för att ha menat henne med nästan alla de osympatiska figurerna i boken och att hon känner sig träffad av skildringen av Maries barndom.

»Din Bog piner mig og jeg er saa syg. Mener du mig med Sofie Urne og Ulrik Christian, jeg ligner dem begge. Undertiden synes jeg, at Marie Grubbes Liv i den første Halvdel af Bogen er ikke Dit – men mit – men hvem er saa Ulrik Christian? – hvor er Du? Hvorfor sendte du mig den Bog? og dit Brev? Hvor du har været haard imod mig og jeg som vil gjøre alt for dig. Du mangler Tro Peter. Skriv mig et kjærligt Ord til.«

Här år Anna helt bragt ur jämvikten, men det förvånar ändå, att hon kunnat sammanställa sig själv med dessa varmbloediga renässansgestalter, som ställa till våldsamma scener, och att hon absolut utgår ifrån att hon och han själv skola finnas i boken. Detta är inte den blida Anna man föreställer sig efter att ha läst hans Asalidikter. Hon hade måhända ett oberäkneligt temperament, som dolde mycken primitiv lidelse, och på något sätt måste boken, om man skall fästa något avseende vid denna förstå omedelbara reaktion, väckt några synd- eller skuldkanslor till liv. Något som hon helst ville se dött och begravet spökar. Helt som en överrumpling kunde boken inte ha kommit. Sommaren 1876 hade de tillfälligtvis träffats efter en lang skilsmässa. Någon enstaka gång de mellanliggande åren hade han besökt Michelsens, men då hans far och bror kommo till Köpenhamn våren 1872 synes han ha undvikit att följa med dit på visit. Nu hade han och Anna emellertid kommit i något närmare beröring. Jacobsen skrev själv och berättade det for Vilh. Møller 27/11 1876, den enda gang han efter brytningen med Anna alls nammer hennes namn i sin korrespondens: »maaske det kunde interessere dig at høre at i Sommerferien (saa stor er den menneskelige Glemsomhed!) var Anna og Emma Michelsen heroppe og boede i en 4-5 Dage hos Marie (ellers boede de i Sjørring Præstegaard.)« Trots fullbordandet av *Marie Grubbe* var tydligen Jacobsen i slutet av 1876 mycket nedslagen och dystert till mods. Ett brev till vännen Frænkel, som nyss gift sig, gör ett mycket pessimistiskt intryck, han talar om att vännerna gifta sig, medan han „maa gaa en eller anden dunkel Vej alene«, och han fortätter bittert: »Hvad er i det Hele taget den ganske Jord andet end en stor moderlig Pipatusseryg, hvor hvert Rotte af et Individ sidder i sit Hul og kukkelurer og en enkelt

Gang kikker op for at overraskes ved at alle Medbæster ogsaa hver sidder i sit Hul og bestræber sig for at glemme.« (6/12 76). Själv skriver Anna till honom (23/2 77) då hon lugnat sig litet öfver Marie Grubbe ett tämligen förvirrat och intetsagande brev prägladt av hennes något sjukliga fromhet och försöker att analysera Marie Grubbes öde utifrån religiösa synpunkter utan att dock göra några självbiografiska anspelningar med undantag av några ord om sommarens mote. Hon var vid denna tid sjuk av hjärtlidande.

»Jeg var vist lidt sær og udeltagende i Sommer, men den Syge tvinges til at tænke saa meget paa sig selv, trænger til at modtage og kan kun give saa lidt, om end Ønsket er brændende, taarevædet. Jeg glæder mig til Foraaret, nu faar jeg nok Ro til at nyde Naturen, naar blot jeg kunde se den med dine Øjne.«

Hermed afsluttes min korte kritiske omtale af Anna Michelsen og J.P. Jacobsens forhold og deres fælles historie, der primært er tænkt som en perspektivering og nuancering af den personalhistoriske indebyrd i *Til min søster*.

Dy Plambeck har ret i, at Anna Michelsen er en urimeligt overset og ofte tavshedsbelagt historisk kvinde, der i sin egen ret bør respekteres og lyttes til som i *Til min søster*. Lige så let det er at forstå og acceptere dette, lige så vanskeligt er det efter min opfattelse at dømme om skyld og ansvar på et moralsk, etisk eller normativt grundlag i en så kompleks og hullet historie, som forholdet mellem Anna og Jens Peter er. Det oplagt kritisable ved den problematiske behandling af og holdning til Anna ligger efter min mening primært gemt i receptionshistorien.

Derimod i langt mindre grad – om overhovedet – i den virkelige historie om Anna og Peters forhold og deres faktiske gøren og laden. Hvem er i denne virkelige historie skyld i hvad? Hvem har retten til at dømme herom? På hvilket grundlag? Plambecks roman aktualiserer gode grundspørgsmål af denne art og svarer selv indirekte på det første af dem. Det er den i sin gode ret til, ingen tvivl om det. Men den – eller

dens læsere – må så også tolerere, at den fordeling af ansvar og skyld mellem de to hovedpersoner, som den sætter i spil, testes i et forskningsbaseret perspektiv, hvor spørgsmålet om de rette fordelinger af ansvar og skyld opfattes som prekært og komplekst og næppe muligt at afklare en gang for alle.

Dette rejser et forskningsetisk spørgsmål og tegner et alment kritisk forbehold relateret til den historiske person Anna Michelsen og den lige så historiske person J.P. Jacobsen og deres faktiske forhold til hinanden. Historien herom synes nemlig at være dobbeltbestemt på en ubestemt måde, hvilket vanskeliggør sikre forståelser af de to parter køns-, sted- og situationsrelaterede handlinger, tankegange, interaktioner, motiver, psykologi og karaktertræk.¹³

På den ene side er den præget af deres – til tider banale og velkendte, til tider usædvanlige og fremmedartede – fluktuerende, situationsbestemte og langt fra altid kalkulerede relationelle, kommunikative og sociale handlinger, som ofte kun er beskrevet på anden- eller tredje hånd. På den anden side er den underlagt analytisk set vanskeligt håndterbare forhold vedrørende historiske/sociale omstændigheder og individuelle køns- og kulturbestemte handlemåder og temperamenter, hvilket tilmed kompliceres af deres langvarige, invaliderende og meget forskelligartede lidelser – en fysisk (tuberkulose) og en mental (skizofreni) – der naturligvis har relationelle, sociale, fysiske og mentale betydninger for diverse forståelser af deres forhold både til hinanden og til omverdenen.

13 Sådanne forbehold kan ikke gøres gældende over for analyser af Jacobsens litterære værker, da der som regel er tale om regulære fiktionsanalyser på teksternes egne betingelser i samspil med analysernes metodiske, teoretiske og fortolkningsmæssige anliggender. Som litteraturforsker respekterer jeg altid tekstfilologisk akribi som grundlag for åbne litterære analyser. Derimod benytter jeg aldrig den biografiske læsemåde, der betoner forfatterens personlige og psykologiske habitus som første og sidste instans for forståelsen af et litterært værk eller et forfatterskab. Som litteraturanalytiker trækker jeg derfor ikke på sådanne typer af detaljerede personalhistoriske forhold, der er til kritisk diskussion i dette essay. En forfatters poetologiske overvejelser og forklaringer af enten almen eller personlig art opfatter jeg ikke som regeret biografisk stof, derimod som diskurs- og ikke personrelaterede udsagn

Det betyder ikke, at et sådant forhold ikke kan eller ikke bør analyseres, kommenteres eller udforskes kritisk, slet ikke, blot at emner om skyld og ansvar i sådanne cases bør omgås med omhu, akribi, forsigtighed og en god portion åben tvivl.

Og så kan det anbefales i omgangen med en historie som Anna og Peters at have sat sig lidt ind i hvad skizofreni egentlig er for noget, i hvert fald hvis man ønsker åbent og ligefremt at komme Anna Michelsen seriøst i møde uden at forfalde til uhensigtsmæssig sentimentalitet, projektiv adfærd eller stigmatisering.

Lad os med disse løse tilkendegivelser forlade denne analytiske og fremstillingsmæssige risikozone og igen rette blikket mod et mere åbent og alment litteraturkritisk emne, der vedrører både røde ankertove og udvekslinger mellem metrik og semantik i perspektiv af Jacobsens ide om den menneskelige bevidstheds komplekse og uorganiske sammensætning og Dy Plambecks stærke portræt af Anna Michelsen i *Til min søster*.

Enkelte sider i menneskene hænger ikke sammen

I et brev fra marts 1880 til vennen Edvard Brandes forklarer Jacobsen kort og præcist sit litteratursyn, hvilket jeg adskillige gange tidligere, efter jeg som den første skrev om det i efterskriften til Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave af *Fru Marie Grubbe* fra 1989, har fremhævet som det nok bedste og klareste udtryk for hans hypermoderne litteraturforståelse og tænkemåde. Han skriver:

(I Virkeligheden er der enkelte Sider i Menneskene, der ikke hænger sammen; hvor skulde ogsaa en saa complex, saa mange Steder fra hentet, uddannet og paavirket Ting som den aandelige Side af et Menneske, være organisk hel). Naturligvis skal der være Sammenhæng i det hele Store, men hvis Bøgerne ikke skal blive hele Conversationslexica for Menneskekundskab maa man stille Fordringer til Publikums Intelligens og ikke ængstelig og omhyggelig trække et rødt Ankertoug igjennem alle en Figurs Stadier og Phaser

Denne vidtrækkende poetologiske forståelse af litterær personkarakteristik og komposition harmonerer ganske enkelt ikke med Dy Plambecks karakteranalytiske tegninger af bipersonerne i *Til min søster*. Til forskel fra Jacobsens litterære, situationsbestemte og procesfølsomme karaktertegninger, der aldrig er forankrede med røde ankertove, tegner hun et persongalleri, der, undtagen i portrætterne af de to søstre, har faste rollebestemte egenskaber og karaktertræk.

Plambecks *definerede* og Jacobsens *åbne* tegninger af romanpersoners karaktertræk gør faktisk en bemærkelsesværdig forskel i de to forfatters beskrivelser af karakterernes relationer og udvikling. De fiktive personer og aktørers relationelle *tosidigheder*, kendetegnet ved de tydeligt optrukne skel mellem henholdsvis kvinde/mand og voldelig/ikke-voldelig i *Til min søster*, er nemlig meget forskellige fra karakterernes – også bipersonernes – relationelle *tresidigheder* i Jacobsens tekster. Tænk f.eks. på de tre meget forskellige versioner af Marie Grubbes personlighedstræk og handlingsmønstre i romanen om hende, på Niels Lyhnes velkendte tvivl og vægelsind eller på Fru Fønss' livsvalg, skæbne og afskedsbrev. Hos Plambeck findes der ganske vist en vigtig tresidet relation, nemlig den mellem Anna og de to søstre, men den er i bund og grund tosidig, da den primært handler om Ayas spejling af sig selv i Anna.

Jacobsens forståelse af *afvigelsen* som drivkraft for udviklingsskabende genetiske, sociale og tankemæssige forandringsspring, der efter min opfattelse gennemsyrrer alle dele af hans naturvidenskabelige og litterære forfatterskab, omfattede formentlig også hans forståelse eller oplevelse af den virkelige Anna Michelsen og hendes personlighed. Det ville faktisk være mærkeligt, hvis denne gennemtænkte ide om afvigelsen som alle forandrings (naturlige/biologiske/ontologiske) drivkraft ikke på den ene eller anden måde har spillet med i alt, hvad han har tænkt og gjort. Jeg opfatter den i øvrigt som relateret til nogle i Jacobsenforskningen ubehandlede temaer og landvindinger i den naturvidenskabeligt forankrede diskurs på hans tid, der er relevante for forståelsen af hans

optagethed af afvigelse og heterogenitet som biologiske livs- og eksistensvilkår. Temaerne vedrører:

1. det psykiatrihistoriske skifte fra humoral- til cellularpatologi (jf. neuropatologi) i sidste halvdel af 1800-tallet
2. hans personkarakteriserende udsagn om ikke at trække et rødt ankertov gennem alle en figurs faser og stadier
3. heterogeniteten mellem kroppens organiske udvikling og tankens uorganiske spring, som han beskriver på mange forskellige måder i de litterære værker fra og med »Mogens« og den tidlige Marie Grubbe-skitse. Dog mest manifest i *Fru Marie Grubbe*

Det er desværre ikke muligt at komme forsvarligt og fyldestgørende ind på disse emner i denne artikel. De vil blive uddybet ved en anden lejlighed. Jeg vil i stedet for her afslutningsvis blot skitsere et muligvis interessant litteraturkritisk perspektiv på tilfældet Anna & Peter, der er inspireret af *Til min søster*.

Metrik og rytme som udtryksgeneratorer

Det forekommer mig nemlig at være givtigt og perspektivrigt at samtænke romanens nyfortolkende beskrivelse af Anna M. med Jacobsens litterære tematiseringer af hvad hen selv kalder *menneskenaturen*. Den beskriver han mest nøgternt og klart i en lige så kort som central passage i det tidligere citerede brev til Edvard Brandes. Vi tager den lige igen: »I Virkeligheden er der enkelte Sider i Menneskene, der ikke hænger sammen; hvor skulde ogsaa en saa complex, saa mange Steder fra hentet, uddannet og paavirket Ting som den aandelige Side af et Menneske, være organisk hel.«

Et eksempel på en sådan åndelig (bevidsthedsmæssig) fragmentation, som Jacobsen her har haft i tankerne, kan, tror jeg, i hvert fald udefra set, være Annas kommentar i en af sine samtaler med en overlæge på Sct. Hans Hospital, hvor hun på spørgsmålet, om hun har hallucinationer,

henkastet svarer: »Næh, ikke andet end når min sangstemme høres, så lyder metrikken.« Udsagnet – der uden videre kan læses som værende både ironisk og ikke-ironisk tænkt – findes i Annas journal på Sct. Hans og er citeret på side 243 i *Til min søster*. Vi ved i dag, at metrik og formal sprogrytme ofte enten umiddelbart eller middelbart benyttes som udtryksgenerator både af skizofrene og bipolare patienter og i vid udstrækning også af diagnosefrie digtere, og at metrik/fri rytme i den henseende enten står over eller fungerer på linje med semantikken. Blandt mange andre ældre og aktuelle danske digtere er Simon Grotrian, Yahya Hassan, Klaus Høeck, Inger Christensen, Mette Moestrup, Anna Rieder, Henrik Nordbrandt, Peter Laugesen, Søren Ulrik Thomsen, Morten Søndergaard, Signe Gjessing og Sebastian Nathan stærke og gode eksempler herpå. En lignende erfaring var Anna Michelsen åbenbart og på sin egen måde i stand til henkastet at billedliggøre rationelt og konstant med sit svar til lægen på hans spørgsmål, om hun havde hallucinationer. Måske delte J.P. Jacobsen denne metriske/rytmiske erfaring på samme rationelle og sonore måde som Anna?

Og hvorfor ikke egentlig? Det er jo almindeligt for vist nok de fleste at kunne høre eller fysisk mærke spontan eller indøvet metrik/rytme mens der synges, tales, oplæses eller reciteres eller når der battles mellem rappere og ved poetry slam. Metrik var i hvert fald Anna og Peters store fælles passion i ungdomsårene, hvilket nævnes i *Til min søster* og desuden kommer til udtryk i de breve, gådetekster og digte, de tidligt udvekslede med hinanden, samt senere i Jacobsens berømte prosa og lyrik og muligvis også i Anna Michelsens svar til lægen på Sct. Hans.

Med tanke på netop den skizofreniramte Annas (på ingen måde partout patologiske) metrikbemærkning, kan det være relevant at minde om den navnkundige franske forfatter, dramatiker og kunstkritiker Antonin Artaud (1896-1948), der led af svær skizofreni. I et berømt brev forklarede han yderst rationelt en tidsskriftsredaktør, at *form* for hans vedkommende var en vigtig eksistentiel mulighed for at holde sammen på sig selv og samtidig omsætte tankemylder og fysisk uro til vedkommende

digtning og dramatik. I et videre og ikke skizofreni-relateret perspektiv herpå kunne Emily Dickinson, Sylvia Plath, Ingeborg Bachmann og Sarah Kane foreslås medtænkt.

Anskuet i dette, i bund og grund retoriske, perspektiv nærmer Anna Michelsen, J.P. Jacobsen og Dy Plambeck sig på hver deres måde en generel forståelse af, at metrisk/rytmisk og tonal formning af udsagn i fiktion (lyrik, prosa, drama) – samt vel også i almindelig tale og skrift – bør anerkendes som lige så vigtig i betydningsmæssig henseende som indholdet i det, der skrives, tales eller synges. Litteraturhistorisk set er det bestemt ingen nyhed. Blandt mange andre har så berømte digtere som Sapfo, Friedrich Hölderlin, Stéphane Mallarmé, Ezra Pound, Jack Kerouac, Anne Carson og Unica Zürn overvejet og praktiseret det. Men det er og bliver vist i dagens kulturelle og uddannelsespolitiske situation desværre og mest af alt et speciale-mne for litteraturforskere, lyrikere, sangere, retorikere, rappere og andre rytmebevidste sprogpraktikere og ellers relativt ukendt eller uden videre parkeret som 'for vanskeligt' eller »perifert« på trods af dets store betydning for kommunikation på alle niveauer og i alle sammenhænge, lige fra kunst, digtning, politik og reklamer til psykoterapi og taleskrivning.

J.P. Jacobsen og Anna Michelsen synes i udpræget grad at have delt og i fællesskab dyrket denne rytmiske og metriske erfaring og har endog kommenteret den gensidigt. Vi ved ganske vist ikke med sikkerhed, hvad formålet med det har været, men det er egentlig ikke urimeligt at forestille sig det som en grundlæggende og rimelig vidtrækkende, gensidig og indforstået æstetisk erfaring efter en foreløbig genlæsning af deres tekster i perspektiv af Dy Plambecks romanportræt af Anna, J.P. Jacobsens sammensatte bevidsthedstænkning og de antydede retoriske og litterære forståelser og brug af metrik/rytme som poetisk og praktisk udtryks-generator.

Fritænkt

Det bør måske, for at undgå eventuelle misforståelser, pointeres, at jeg, som flere gange antydet, ikke på nogen måde opfatter Jacobsen som mentalt eller på anden måde forstyrret. Ej heller at Anna Michelsen som skizofreni-ramt og stærk i troen ikke også og i den grad har været rationelt tænkende, åbensindet, tænksom, empatisk og handlekraftig hinsides enhver form for patologisk eller trosdogmatisk styring. Hvilket Jacobsen i øvrigt som en af de ganske få formentlig har haft et åbent og indforstået blik for lige fra begyndelsen til slutningen af deres bekendtskab (hvilket ikke i samme omfang synes at præge receptionen af deres forhold). Jacobsen opfatter jeg helt banalt som en genuint fordomsfri, kompleks og fritænkende natur- og menneskekender, grubler og genrefornyende forfatter. Og så er det værd at bemærke, at *Til min søster* er en dobbelttilegnelse, en fra Aya til søsteren og en fra fortælleren til Anna Michelsen. Den sidste deler jeg gerne med J.P. Jacobsens fordomsfrie fritænkeri og Dy Plambecks litterære verve som pant.

Anna Michelsens stambog på Museum Thy. Foto: Jørn Erslev Andersen.

Anna Michelsen

Fire digte

På Thisted Museum opbevares Anna Michelsens stambog, der indeholder håndskrevne tekster på små papirark opbevaret i en smuk æske med bl.a. digte af Christian Richardt, Erik Bøgh, Henrik Wergeland, Grundtvig og andre. Under overskriften »Oringe« har hun samlet korte citater af bl.a. Luther og Frederik Paludan-Müller. I stambogen er også syv af hendes egne digte, hvoraf vi her bringer fire. De tre første er fra februar 1879, godt to måneder før hun blev indlagt på Oringe Psykiatriske Hospital i Vordingborg. Her var hun indlagt 16 måneder fra maj 1879. Det sidste er fra 1880 og stammer formentlig fra Oringe.

/Jørn Erslev Andersen

Anna Michelsens stambog på Museum Thy. Foto: Jørn Erslev Andersen.

Det værker i de gamle Saar
Smerten presser mig Vand i Øiet –
Engang kommer der gyldne Aar
Hvor det er glemt hvad her er døiet

Er tung og bitter Din Graad,
Savner Du Trøst og Raad,
Kan Du ei finde Vei for Din Fod
Uden Støtte med knækket Mod

Se ej tilbage se frem
Vend dit Øie mod Dit Hjem

5/2 1879

AM

Han fik sit Kors af Gud at bære,
Hvordan! Det kan vi Herren love,
Han bar sit Kors til Lidelse og Død,
Det gir mig mod i al min bittre Nød.
Den er mig værd der daglig bar det
Det er hans Ord, den giver i Sjælen Kræfter

O Herre! Lad mig aldrig jamrende det slippe,
Ei bære det som Aag, naar Mod og Haab vil glippe –

Min Sygdom er mit Kors, det har jeg til min Død
Du Helligaand giv Kraft til næste Morgenrød, –

Den 12/2 1879
AM. –

Det forstener at se tilbage
Lad Fortiden falde og dø
Du maa bort fra den gamle Klage
Lad kun spire dit nye Frø

Lad Kjerlighed, Kjerlighed møde
Med Tak springer Livet ud
Lad Dit Hjerte i Haabet gløde
Med Tak kun prise vi Gud

20/2 1879

AM

Idealet

Idealet kan ikke være stort og herligt nok, men det kan ikke naaes i dette Liv. Man kan elske det og fordybe sig deri, men ikke indbilde sig at kunne naa det. Det er en Maalestok hvorpaa vi skulde prøve vort Liv. Til-egn Dig det i Inderlighed, men lev i Virkeligheden og Dit Liv vil da Udtrykke, hvor fjern eller nær Du staar det.

1880

Anna Michelsen

ANNA MICHELSENS NAVNEKLUD

Mange museer har en righoldig samling af navneklude. Det kommer sig af, at navneklude har man taget godt vare på. Der har været knyttet mange minder til dem, og de er ikke blevet slidt op som almindelige brugsting. Gemt væk i en skuffe lå de godt beskyttet og fyldte kun lidt. Og udsmykket med syerskens navn og årstal har de fortalt om familiens historie.

Blandt museets mange interessante eksempler på navneklude findes også én med signaturen Anna Michelsen, som er kendt for sit nære venskab med digteren J. P. Jacobsen. Anna Michelsen var 10 år i 1857. Det var ret almindeligt, at navnekludene blev syet af piger mellem 8 og 12 år.

Navnekludene havde flere funktioner. De var først og fremmest et øvelsesarbejde, men også et præsentationsstykke, som blev lagt fem til eksamen. Desuden

fungerede de som en samling mønstre og bogstaver, som piger kunne bruge senere i livet, f.eks. skulle pigens udstyr mærkes med monogram og tit også med årstal og nummer.

Den lille Anna er på sin navneklud startet med de gammelkendte 7-stings bogstaver og øvet sig med talrige gentagelser med forskellige borter imellem. Efter en græsk mønderbort, som var meget moderne netop på dette tidspunkt, har Anna broderet både store og små bogstaver i engelsk skriveskift. Denne skrift kom i brug gennem mønsterblade, som garnfabrikanterne sendte ud. Anna har nok haft sit hyr med den, for skriftens bløde former kan synes noget naturstridig omsat til de firkantede korssting. Inden signaturen og årstallet har hun også fået plads til et sæt store bogstaver syet med dronningesting. Men så var navnekluden også fyldt op. På Annas navneklud var der ikke spor plads til billedmotiver. For en pige på 10 år havde det måske været skønnere at sy dem...

Februar 2001.

Anna Michelsens navneklud.

Forfattet af Liv Stange. Fra udstillingshæftet »Liv i kludene«, Museum Thy.

Uforudset poesi ved J.P. Jacobsens Lysthus

mine Manes vil suse om dem
J.P. Jacobsen

Den 12. september 2021 skulle jeg på opfordring fra Else Bisgaard og Thisted Museum oplæse to korte Jacobsen-tekster efter eget valg til en videooptagelse ved fotograf Klaus Madsen. Jeg ankom lidt tidligere end aftalt fra Aarhus til den meget lille grønne plet med lidt bevoksning, en bæk og en sten, der udgør J.P. Jacobsens Have på Kystvejen i Thisted og hvor oplæsningen af de to digte, »I Seraillets Have« og »Stemninger I«, skulle optages. Sammen med en række andre videooplæsninger af korte Jacobsen-tekster skal den indgå i en ny udstilling om Jacobsen på Thisted Museum, når det igen åbner efter renoveringen. Her kan vi alle glæde os til et se og høre nyligt afdøde og stærkt savnede Knud Sørensen læse et berømt og i bedste forstand vildt Jacobsendigt op på en video optaget september 2020 i hans hjem på Mors.

Jeg benyttede ventetiden inden oplæsningen til at besøgte J.P. Jacobsens Lysthus i haven. I et essay fra 2012 giver museumspædagog Svend Sørensen et bredt overblik over J.P. Jacobsens steder i Thisted og Thy. Vi får heri fortalt, at den lungesygge og stærkt svækkede digter i sommeren 1884 vendte tilbage til Thisted for at dø og at han i denne sidste korte del af sit liv frem til sin død den 30. april 1885 gerne opholdt sig i lysthuset. Den tuberkuloseramte Jacobsen skrev den 29. juli til en ven i København, at der i haven er »blevet bygget et ganske tæt murstenslysthus. Heri hænger min køje, og som vind og vejr er, lukkes døren helt, halvt eller slet ikke. Dejligt hus med store vinduer, der giver udsigt til himmel, fjord og have.« Brevet slutter begejstret med lydindtryk: »Også

Knud Sørensen ved oplæsningen af J.P. Jacobsens digt »En Arabesk« (Pan-Arabesken). Foto: Klaus Madsen 2020.

køer der brøler og høns (Andalusiere og Italienere) der kagler og heste, der skramler og sommervind, der tudpiber...Hurra!« Citaterne er fra Svend Sørensens essay, der findes på navnligthy.dk.

I 2016 blev det dengang forfaldne lysthus renoveret. Kommunen stod for selve renoveringen, mens J.P. Jacobsen Selskabet stod for dets nye formidling, der blev arrangeret af selskabets daværende formand, førnævnte Svend Sørensen, i samarbejde med Karin Fredsøe fra Tilde Grafisk og Jonas Stentoft fra Skilte Partner.

I lysthusets udsmykning indgår to ultrakorte citater på bagvæggen. Ved at google dem fandt jeg hurtigt ud af at de stammer fra J.P. Jacobsens digte »Solnedgang« og »Det bødes der for«. Kombinationen af lige præcis disse to digte er interessant, både i sig selv og i forbindelse med essayet i dette nummer af Jacobseniana om Dy Plambecks roman *Til min*

søster fra 2019 og dens fortolkning af forholdet mellem Anna Michelsen og J.P. Jacobsen. Tilfældigvis perspektiverer de to digte nemlig hver for sig og tilsammen aspekter af forholdet.

Især digtet »Solnedgang« er interessant, da det omhandler »Elskovs Evangelium i Asalis Navn«, som slutlinjen lyder. Asali, Jacobsen havde navnet efter det gammelnordiske Asalil, er den kvindelige hovedfigur i hans meget tidlige digtcyklus *Hervert Sperring*, som han færdiggjorde i 1868 og fremsendte til adskillige forlag, men uden at få den udgivet. Det er velkendt i Jacobsen-litteraturen, at han havde Anna Michelsen som model for Asali, som Hervert attrår med komplikationer. Digtet »Solnedgang« er således et eksempel på Jacobsens digteriske inspiration fra Anna i tiden før og op til 1868, hvor deres veje skiltes. Siden hen benyttede han erindringen om hende som inspiration for Marie Grubbe og Bartholine Lyhne.

Det andet digt, »Det bødes der for«, er fra 1875 og vedrører sorgen over tabte lyse stunder og deres erindringer. Om det hentyder til hans egne erindringer, herunder måske det tabte forhold til Anna Michelsen (et emne, der er mange gisninger om i Jacobsenlitteraturen), eller om det har et mere alment sigte, kan og skal ikke her afgøres. Formentlig rummer det begge dele.

De to valgte digte burde næsten nævnes eller gengives i lysthusets informationsmateriale. Især fordi de ved nærmere eftersyn giver et godt og generelt indtryk af Jacobsens digtning og livssyn, og muligvis også hans forhold til Anna Michelsen, ved at vise hvorledes hans digtning ofte vibrerer mellem naturlig og opstemt lyst (»Solnedgang«) og melankolske tab (»Det bødes der for«). Jeg synes under alle omstændigheder, at de to digte fortjener også at indgå i dette nummer af Jacobseniana til perspektivering af essayet om Dy Plambeck, Anna Michelsen og J.P. Jacobsen. Jeg tillader mig derfor at bringe dem her sammen med tre af de fotos, jeg tog den 12/9 2021 af lysthusets udsmykning lige inden min oplæsning af »I Seraillets Have« og »Stemninger I«. De viser Asalis ventende trone og Jacobsen som oplæser af »Det bødes der for«.

Lige lidt information om de to digte. »Solnedgang« indgik som nævnt i *Hververt Sperring*. Digtene derfra optrykkes som regel med hans egne kritiske kommentarer til dem. Om »Solnedgang« skrev han: »Undfanget i Sommerferien en Aften ved Solnedgang paa Odinshøj ved Hellebæk. 68. Skrevet i Kjøbenhavn efter Sommerferien 68. Godt. Maaske om mange, mange Aar vil en Aften to Studenter staa paa Odinshøj og synge den vidt, vidt ud over Sundet, og mine Manes vil suse om dem.«

»Det bødes der for« blev første gang trykt den 10. april 1875 i Vilhelm Møllers ugeskrift *Flyvende Blade* syv år efter Jacobsen og Anna Michelsens veje skiltes og året før han sendte hende *Fru Marie Grubbe* med dedikation.

Som sagt ligger Jacobsens Lysthus på en yderst beskedent grøn plet ud mod den brede og heftigt trafikerede Kystvejen og klos op ad parkeringspladsen ved McDonald's i Thisted. Inden gengivelsen af »Solnedgang« og »Det bødes der for« lader vi derfor »Stemninger I« sætte både dette og alting lidt i perspektiv:

I Rummet det vældige vugges
Vor Jord som paa Havet et Blad,
Og jeg er et Støvgran, der glimter
»Gud« veed i Lyset af hvad?
Og dog er det hele Solsystem,
Der vugges i Æthrens Bad,
En Krusning i mine Tankers Hav,
Kun lille, og kruset af hvad?

SOLNEDGANG

Svømmende Skyer, dejlige Cyclader,
Roser, der vugges paa Lufthavets Bryst,
Stænkede af Sphærers tonende Cascader,
Sollyset skummende mod Eders Kyst,
I alene ere
Værdige at bære
Navnet af Asalis lykkelige Land.
Der skal hun throne, drømmende sig hvile
Der skal jeg knæle tavs hos hende ned,
Der skal jeg glemme, mens I fremad ile,
Livet og Verden, Gud og Evighed;
Et mig kun skal fylde
Løfte og fortrylle,
Elskovs Evangelium i Asalis Navn.

Afudsmykningen i J.P. Jacobsens Lysthus. Fotos: Jørn Erslev Andersen, 2021.

DET BØDES DER FOR

Det bødes der for i lange Aar,
Som kun var en stakket Glæde;
Det smiler man frem i flygtig Stund,
Man bort kan i Aar ej græde.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Der ages paa Lykkens gyldne Hjul
Saa fast, at En intet sandser;
Men Sorgens trælsomme tunge Læs
Det venter os dog, naar vi standser.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Der leves i Lyst som halvt i Drøm,
Men Sorgen har ingen Drømme:
Med vaagne Øjne den paa Dig seer,
Øjne som sugende Strømme.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Ej Smilet vil lyse din Dag i Seng,
Men Taaren har gode Stunder;
Thi Smil er Glands kun af det, der er,
Graad Skyggen af det, der gik under.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

*Der leves i Lyst
som halvt i Drøm...*

Afvægudsmykningen i J.P. Jacobsens Lysthus. Foto: Jørn Erslev Andersen, 2021.

Hvornår blev han digter?

Ved en mindesammenkomst for Knud Sørensen på hans 95-års fødselsdag fredag d. 10. marts 2023 gav mange mennesker møde i Morsø Kunstforenings bygning i Nykøbing Mors. Foråret var sat i stå derude, og sneen dækkede mark og mose, men indenfor i det fine udstillingsrum med udsigt til havnen og fjordens vand var der lunt og hyggeligt og dækket op med kaffe og kage mellem Erland Knudssøn Madsens værker i den da aktuelle udstilling: »Naturesyner«.

Flere talere diskede muntert og retrospektivt op med forskellige vinkler på Knud Sørensen, som han var – som menneske, som familiefar (Anne Marie blev ikke glemt i de to sønners fælles tale om en kærlig og sjov far), som digter, som ven. Og der var musik, sang og oplæsning af unge højskoleelevers egne digte, skrevet med inspiration fra Knud Sørensens tekster.

Her skal blot refereres til et enkelt af de mange fine indslag.

Jens Smærup Sørensen indledte med en overvejelse over det øjeblik, da Knud Sørensen blev digter. Hvornår var det egentlig, spurgte Smærup Sørensen og henviste straks til en aften i oktober 1962 i Vendsyssel. Det var den aften, da Knud og Anne Marie og drengene kom kørende og konstaterede, at Børglum Kloster ikke var, hvor det skulle være. De fleste kender historien, som den rationelle og altid klart tænkende Knud Sørensen først turde fortælle 41 år senere. Familien kom kørende, kunne ikke se Børglum Kloster og stod ud af bilen for at kigge efter. Knud Sørensen så da en ham ukendt gruppe af bygninger, som en slags stor gård og mange mennesker, liv og bevægelse, badet i et sært lys. En skikkelse bevægede sig op mod ham, og det gik op for Knud, at skikkelsen var ham selv. Smærup Sørensen lagde i sin tale stor vægt og betydning

Jens Smærup Sørensen ved mindesammenkomsten for Knud Sørensen. Foto: Else Bisgaard.

i denne oplevelse: at Knud Sørensen i dette øjeblik – da han så sig selv komme op over bakken – erfarede et pludseligt nedslag fra en anden virkelighed. En anden tid ramte nutiden, og et andet jeg nedfældede sig i ham. Der opstod en forbindelse til noget andet, noget umåleligt. I dét øjeblik blev Knud Sørensen digter, påstod Smærup Sørensen, og tilføjede, at der skal en slags sammenbrud i verdensbilledet til for at skabe en digter. Han (eller hun) skal rammes af det andet, hvad det så end er. Efter oplevelsen med Børglum Klosters midlertidige forsvinden kom Knud Sørensen til at lyde anderledes i sine digte. Han fik en anden stemme, hans digtning groede sig stor. Og selv om Knud Sørensen med bl.a. digtet »Den røde kaffekande« prøvede at fastholde den konkrete virkelighed og verden, så var og er der altid noget andet lige under den konkrete overflade i Knud Sørensens digte.

Historien om Børglum Kloster er efterhånden 61 år gammel. Lad os gå endnu længere tilbage i tiden og for en stund dvæle ved en februar aften i København i 1872, hvor Edvard Brandes og J.P. Jacobsen efter at have indtaget ungarsk rødvin og tørre kager og diskuteret litteratur besluttede, at Jacobsen skulle læse et af sine skrivebordsdigte op for vennen. Som Edvard Brandes så levende har beskrevet det, fumlede Jacobsen først lidt med papiret, men læste så sin Pan-Arabesk op. Edvard Brandes skrev efterfølgende således om det lille optrin: »Under denne Oplæsning, hvor for første Gang de sære og skønne Toner lød fra en Strængeleg, hvis Lige aldrig før var hørt i dansk Poesi, rejste Vennen sig højere og højere op i Sofaen og betragtede Jacobsen med stigende Forbavselse. Da denne havde sluttet, udbrød han i samme Nu: »Men du er jo Digter!« »Ja, det véd jeg nok,« svarede Jacobsen med en Art Ro, »og det har jeg altid vidst.« Hvad var det, der aktiverede J.P. Jacobsens digteriske, men hidtil skjulte talent? Var det, at vennen ved blot at udtale ordene »Men du er jo Digter« frisatte Jacobsens poesi og satte ild til en ny og uhørt lyrisk tone i dansk litteratur? Måske, måske ikke.

Men man fristes uvilkårligt til at tolke denne historie som en art pendant til historien om Knud Sørensen og Børglum Kloster. Knud

Sørensens poetiske talent fik næring af den grænseoverskridende oplevelse den oktoberaften i Vendsyssel. J.P. Jacobsens talent brød ud i lys lue, da ordene blev fortalt, blev til lyd.

Måske en lidt vel frisk sammenligning, men ikke desto mindre vover jeg den.

Det var, som om Knud Sørensen var med dén fredag eftermiddag i Nykøbing. Han smilede finurligt og fyldt med humor til os fra væggene og i talerne, og som afslutning på denne time med tanker og taler om Knud Sørensen, tonede han selv frem på en skærm i en ældre optagelse af en oplæsning af egne digte. Han læste et digt og sagde så, som en kommentar til dét samlede digterværk, som var hans: Det var dét!

Sådan satte han selv et punktum, og sådan kan man gå og tænke over, hvordan og hvornår en digter blev digter!

Bent Dupont

Mindeord om Knud Sørensen 1928-2022

Bærrene

Du skulle have set bærrene
da de som brændte kloder
sorte, hang i træernes toppe
og store fugle
kælent kom glidende
ned fra tagryggens iling.

Åh, du skulle have set dem
fuglene,
da glemselens sidste usle sekund
hakkende proppede
storheden ind i de slunkne sind.
Åh, du skulle have set dem
disse klaser af brændte kloder
mod en frostfarvet, bristet oktober.

Åh, du skulle have set dem.
Sorte som dine øjne
var de frostmodne kloder
og blinde som dine øjne
disse kloder af brændte bær.

Du skulle have set dem, disse øjne.

Sådan lyder Knud Sørensens første digt. Næh, selvfølgelig ikke akkurat det første digt, men det første han fik offentliggjort. Det skete i Hvedekorn april 1952. Når talen var om denne debut, fremhævede Knud altid: »I øvrigt sammen med Klaus Rifbjerg.«

Nu var Rifbjerg efter april '52 noget hurtigere end Knud. Allerede i 1956 udkom på Gyldendal »Under vejr med mig selv«. Og med Rifbjergs profession (som »spinatfugl«) og bosted midt i Københavns kultur var han opmærksomhedshungrende og -krævende fra dette øjeblik. Stik modsat Knud. Knud ventede, tog til Mors, målte land, og ventede. Han ventede til 1963, hvor »Den røde kaffekande. Småborgerlige digte« udkom. Også på Gyldendal.

De småborgerlige digte var en slags stiltfærdig protest mod den tids larmende modernisme. Jørgen Leth har omtalt en del af sin egen lyrik som: »De små, grå ords fest.« Det samme kan man sige om mange af digtene i »Den røde kaffekande«. For Knud brød sig efterhånden ikke om »Bærrene«. Der var for mange tillægsord, for meget villeshed – og det var slet ikke Knud.

Så går der ni år, inden der sker noget afgørende; men så sker det til gengæld. Knud var blevet forretningsfører for forfatterforlaget Attika og udsendte »Revolutionen i Tøving«. Det er heri, med digtet »Da Hans Nielsens gård blev gennemskåret af landevejen«, at han opdager, at han jo er en hel person: landinspektøren og forfatteren smelter lykkeligt sammen. Og så går det ellers derudaf med landlige digte i hobevis (ikke ét for mange), og foredrag om landbrugets vilkår i et Danmark med hastigt ændrede livsbetingelser. Aldrig sådan, at Knud forfaldt til nostalgi og hjemstavnsromantik, men han var seismograf for udviklingen, og i et digt om regnestokken siger han: »Det er den menneskelige fornuft/ jeg gerne vil have til/at placere ethvert komma./Og det er fremtiden/ jeg tænker på.«

Knud Sørensen september 2020. Foto: Klaus Madsen.

Knuds prosadebut blev »Slutsedlen« (1977), hvori Johannes, som (måske?) bliver tørret af et par charlataner bemærker: »Folk er som de er, og landbrug er mange ting.« Frem mod romandebuten, *En tid* fra 1997 udgiver Knud en lang række af novellesamlinger og essays; men med romanen ramte han en række læsere og kritikere. *En tid* indbragte Knud Weekendavisens litteraturpris og Kritikerprisen. Og nu vi er ved priserne, skal det også med, at Knud modtog Landbrugets Kulturfonds Litteraturpris, Otto Gelsted Prisen, Limfjordsegnens Litteratur Samvirkes pris og – på toppen af det hele – Det Danske Akademis store pris for hele forfatterskabet. Især det med »hele forfatterskabet« var noget, som Knud satte stor pris på.

Utallige er hans initiativer som igangsætter. På Mors tænker vi især på tiden som formand for Morsø Kunstforening, formandskabet i Biblioteksforeningen og på hans tid i Aksel Sandemose Selskabet. Men Knud havde også øjnene åbne for den egn, som lå tættest på hans valgstav: Thy.

Han kom på Højskolen i Thy, var engageret i Preben Mægaards vindmøllecenter, han var i bestyrelsen for J.P. Jacobsen Selskabet i en årrække og om Thy Kammermusikfestival sagde han: »Året har tre høj-tider. Påsken, julen – og derimellem kommer Thy Kammermusikfesti-val.« Han skrev et digt til en af festivalerne, som han læste op – omgær-det af sprød musik.

Min hustru og jeg var venner med Knud og Anne Marie fra 1973. Anne Marie var Knuds livsledsager, lejlighedsvis muse og stilfærdige kit i tilværelsen. Samtidig med, at hun passede arbejde, (sent) cand. mag.-studium og sit job på VUC Thy-Mors. Anne Marie døde i oktober 2005. Det var et hårdt slag for Knud, der nok kunne skrælle kartofler, men som ellers ikke var vant til at gebærde sig i et køkken, vaske tøj el-ler var fortrolig med at omgås Anne Maries mange roser. Men han ville lære det, og ved det sidste besøg, hvor vi var fire, havde Knud stået for maden. I det hele taget var skridtene (7.700 pr. dag – og var det flere, blev de sat i »banken«) og de daglige rutiner, som holdt Knud oppe. Og som gav ham overskud og plads til at skrive.

Knuds sidste digtsamling udkom i 2021: »Gemmebogen«, og deri fin-der vi – ikke hans sidste digt, men næsten – »Øjnene«, som først blev offentliggjort i Hvedekorns 100-års jubilæumsbog 2020. Ringen er sluttet.

Øjnene

Det er nogle dage siden
at jeg standsede op
og jeg vendte mig
og begyndte at samle
mine fodspor
sammen
for at finde tilbage
til det sted
hvor jeg kunne begynde
at lægge dem ud igen
og ind i
min historie
og der
finder jeg så stedet
hvor det træ stod
med sine mange
sorte øjne
som dengang
lånte mig
et par stykker.

Else Bisgaard

Knud Sørensen 1928–2022

Knud Sørensen døde d. 26. september 2022.

Hans venlige og varme væsen ramte enhver, der mødte ham eller kendte ham, og han gjorde altid indtryk. Man gik aldrig uberørt fra et møde med Knud Sørensen, måske fordi han var så nærværende i mødet, i nuet. Det venlige og skarpe blik, den stilfærdige stemme, en beskeden og dog markant skikkelse. På en egen måde var han altid et midtpunkt, omend han på ingen måde gjorde væsen af sig. Han var der bare – så stærkt og kraftfuldt til stede.

Knud Sørensen sad i bestyrelsen for J.P. Jacobsen Selskabet i mange år. Siden slutningen af 1990'erne sad han her, ligesom han i mange andre lokale kulturelle foreninger og lignende initiativer trofast og vedholdende arbejdede for kunsten, litteraturen, kulturen i bred forstand.

Til møderne i Jacobsen Selskabets bestyrelse kom han uden undtagelse præcist og punktligt til tiden, for det var sådan han var – punktlig og præcis. Selv da vi med en vis nervøsitet fik etableret et virtuelt møde under Corona-nedlukningen og måtte sidde hver for sig hjemme foran skærmene, var Knud den første, som sad parat til mødet, og han bærede sig med stor sikkerhed i det virtuelle univers.

Uden at føre ordet satte han sit præg på arbejdet i bestyrelsen. Han understøttede, var konstruktiv og positiv over for nye initiativer. Men han brød sig bestemt også om, at tingene til en vis grad forblev som vanligt. I flere år var hans kommentar, når bestyrelsen skulle konstituere sig: Som tilforn. Så forblev bestyrelsesposterne fordelt »som tilforn«, og vi var alle godt tilfredse. Det var ikke mindst Knud Sørensens fortjeneste, at der var en god og hyggelig stemning, uden at det blev ligegyldigt eller

Knud Sørensen september 2020. Foto: Klaus Madsen

småtskårent. Hans historier fra sin færd i forfatter- og kunstnerkredse krydrede møderne, fortalt med humor og tydelig pointe. Vi gik altid derfra med en fint og finurligt fortalt historie om Rifbjerg, om Hvedekorn, om rejser til Sovjet og meget mere, og vi følte os berigede med indsigter i andre verdener.

Som digter, forfatter og essayist og med en baggrund som landmåler åbnede Knud Sørensen for forståelsen af de forandringer, der skete med bondesamfundet såvel før som i hans levetid. Han målte landskabet op og digtede om det, ligesom han digtede en kaffekande om til et poetisk artefakt. Han gik og travede og kørte og rejste rundt på og i landet og kunne se forandringerne – det gamle måtte vige for noget nyt. Og det har altid en pris. Dette kunne han beskrive uden at dømme eller fordømme.

Det dagligdags og almindelige blev alt sammen noget særligt og unikt gennem Knud Sørensens pen. Hans formidable evne til at beskrive det,

der er på spil under overfladen, bag ved ordene, vil stå stærkt.

Knud tænkte sit. Han sagde aldrig for meget, men de skarpe øjne så det hele, og verden og dens mennesker blev i al sin særegne mangfoldighed reflekteret og bearbejdet for siden at slippe ud i stærke, fine, lavmælte og almenmenneskelige digte, noveller og romaner.

Knud Sørensen havde hen mod sit livs sene aften beskikket sit bo – naturligvis havde han dét. I 2021 trådte han ud af vores bestyrelse. Det var både betænksomt og værdigt, skønt vi begræd hans tilbagetræden.

Han opholdt sig de senere år mest i sin hyggelige kælder i huset på Skjelholtvej. Her besøgte jeg ham i forsommeren 2022. Den gamle digter sad og læste sin avis. Der var nye udkast til tekster på computeren. Nok var han sig sin snarlige død bevidst, men derfor kan man jo godt arbejde videre!

I bogen *En linje i verden* (2021) skriver Dorte Nors så fint og direkte: »Og engang, når jeg kører op til Knud, så er han også væk. Ja, så er Knud forsvundet, og ingen ved hvorhen.«

Det er livets vilkår og dødens realitet. Knud Sørensen var realist. Døden blev et stadig mere synligt tema i hans seneste digtning:

Tiden kommer
fra et eller andet sted
og jeg er glad for
at den som oftest
stryger nænsomt forbi
som var den en let
sommerbrise
dog sker det
at den standser op
kigger på mig
hvisler
skulle du ikke hellere
komme med mig
derhen hvor du skal?

(fra »Mit sprog og fjordens«, 2020)

Man står lidt fortabt tilbage, når et menneske har forladt denne verden, for så mærker man for alvor, hvad dette menneske egentlig var, hvilken plads det havde i vore liv og i verden. Nu kan vi for alvor erkende, hvad Knud Sørensen betød for vores forståelse af verden.

Tak Knud, for din indsats, dit væsen, din venlighed.

*På vegne af J.P. Jacobsen Selskabets bestyrelse
Else Bisgaard*

To slags Jacobsen – eller to slags Rilke?

Erindringer om Rilke, der udtaler sig om Jacobsen

Da den franske lyriker Leon-Paul Fargue udtalte sig om sine møder med forfatteren Rainer Maria Rilke (1875-1926) i 1920'erne, var han overbevist om at »man allerede havde sagt næsten alt om Rilkes bøger, person, karriere og om hans forbindelser til Jacobsen.«¹ Forskningen viser, at han tog grundigt fejl; det fremgår ikke mindst af en tekst-dokumentation fra 2022, der på 1450 sider indeholder ca. 850 øjenvidne-beretninger om Rilke.² Der er tale om tekster fra ret forskellige typer af kilder – breve, dagbøger, memoirer –, som stammer fra mennesker, der stod i personlig kontakt med Rilke – enten privat eller i forbindelse med offentlige arrangementer. Den foreliggende artikel fokuserer på de tekster, hvor Rilke i samtaler, der erindres af andre, ytrer sig om Jacobsen.

I tale og på skrift har Rilke beskæftiget sig med forfatteren Jacobsen siden 1896, og med jævne mellemrum udtalte han sig om ham resten af livet. Hans begejstring for Jacobsen var så stor, at han omkring 1904 og i årene frem planlagde at skrive en bog om ham. Dette projekt blev opgivet omkring 1910.³ Nye vidnesbyrd i den nævnte tekstdokumentation med erindringer om Rilke lægger dog op til, på ny at se på hans forhold til Jacobsen.

Rilkes begejstring for Jacobsen var åbenbart kendt blandt litterater. I et brev til Hugo von Hofmannsthal karakteriserer Carl Jacob Burckhardt således i 1920 Rilke som en moderne forfatter, der skriver i en

1 Curdin Ebnetter / Erich Unglaub (red.): *En face. Erinnerungen an Rainer Maria Rilke*. Texte von Augenzeugen. Forlaget Nimbus: Wädenswil 2022, s. 1045. Samtlige oversættelser i denne artikel stammer fra mig, E.U.P.

2 Jf. note 1.

3 Jf. E.U. Pinkert: *Rilkes Jacobsen-monografi. Forsøg over en uskreven bog*. *Jacobseniana*, nr. 12 (2018), s. 39-48.

»Niels-Lyhne-tone«. ⁴ Den franske forfatter Edmond Jaloux understreger i 1926, at Rilke »bedriver en sand kult med J. P. Jacobsens mester-værker Niels Lyhne og Marie Grubbe«. ⁵ Den danske forfatter Helge Rode peger 1927 på, at Jacobsen i Rilkes ungdom var hans »afgud«. ⁶ Til disse udtalelser passer, at Rilke omkring 1910, da han var på besøg på slottet Janowitz i Böhmen gentagne gange læste Jacobsen sammen med Sidonie Nadherny von Borutin. ⁷

Rilke havde gennem årene tydeligvis stor lyst til i samtaler at forholde sig til Jacobsen og at fortælle om ham. Da den bayerske forfatter Eugen Mondt besøger Rilke omkring 1916, »tilstår denne, at Jens Peter Jacobsen havde haft stor indflydelse på ham«. ⁸ Og da Rilke i 1920'erne fik besøg af den østrigske forfatter Erika Mitterer, »fortalte han [...] hvor meget han elsker Jacobsen.« ⁹ Når Rilke føler sig godt tilpas i et selskab, stiger hans lyst åbenbart til at ytre sig om Jacobsen og dennes betydning for ham og for digtekunsten. Det fremgår bl.a. af den østrigske lyriker Emil Alphonse Rheinhardts *Erindring om Rilke* fra 1927. ¹⁰ Hans møde med Rilke har efter alt at dømme fundet sted den 8. april 1916 i Marie von Thurn und Taxis' lejlighed i Wien; ¹¹ – på dette tidspunkt gennemførte Rilke fortsat sin militærtjeneste ved krigsarkivet. I Thurn og Taxis' salon bad Rilke sangerinden Emilie Heim om at synge for ham, og hun sang bl.a. *Skovduens sang* fra J. P. Jacobsens *Gurre sange*, som Arnold Schönberg kun nogle år før havde sat i musik. »Efter en periode af tavshed bad Rilke om lov til at se sangteksterne til *Gurre sangene*. Han læste *Skovduens sang* flere gange og gengav herefter den danske tekst (tilsyneladende kendte han alle *Gurre sange* udenad). Han tilføjede, at han

4 Ebnetter / Unglaub, jf. note 1, s. 904.

5 Ibid., s. 238.

6 Ibid. s. 1270.

7 Ibid., s. 375.

8 Ibid., s. 709.

9 Ibid., s. 1164.

10 Ibid., s. 662f.

11 Ibid., jf. udgiverens kommentar, s. 664.

i lang tid havde forsøgt at oversætte disse digte. Til tider lykkedes han med det ene eller andet vers, men selv om det tyske sprog ellers var så rigt på muligheder, så fandt han her trods sprogenes slægtskab ikke noget materiale, der var velegnet til at genskabe dansk digtning, idet vokalerne relation i de to sprog var alt for forskellig.«¹² Da Rilkes begrundelse vækker forundring blandt gæsterne, føler han sig inspireret til at »fortælle om sprog«, og han fylder hele aftenen med det. For Rheinhardt var det så spændende en oplevelse, at han beklager, ikke at have noteret Rilkes forelæsning ned: »hvad han sagde ville sikkert have fyldt en hel bog, og oveni været en af hans skønneste.«¹³

Rilkes kreativitet og fortælleglæde sprudler, da han ytrer sig om forholdet mellem sprog og digtekunst; dette hænger vel sammen med, at hans tidligere intense beskæftigelse med netop Jacobsens lyrik har udviklet både hans sproglige og poetiske sensibilitet. Når han i Wien læser *Skovduens sang* flere gange i Robert Franz Arnolds tyske oversættelse fra 1897, som Schönberg havde anvendt, så skyldes det åbenbart hans specielle erindringer fra arbejdet med netop denne tekst. Det lader nemlig til at Rilke netop i forbindelse med denne sang oplevede de nævnte oversættelsesvanskeligheder: Hans oversættelser fra *Gurre sangene* ender nemlig umiddelbart før denne tekst. Gennem arbejdet med *Skovduens sang* har Rilke åbenbart gjort en grænseerfaring,

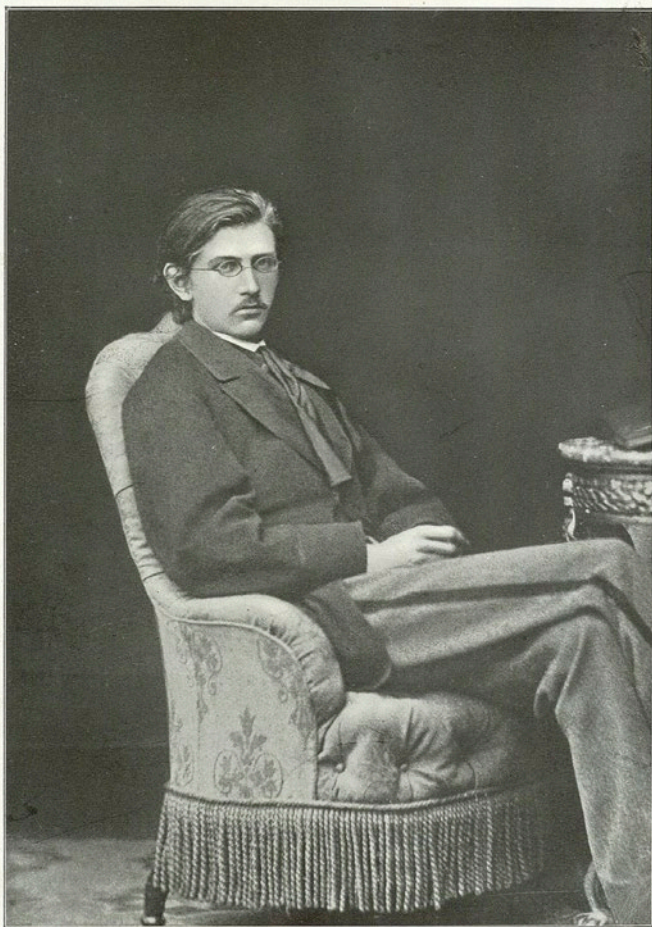
Det ville dog være problematisk, ud fra Rilkes forskellige ytringer om Jacobsen at ville rekonstruere ét sammenhængende Jacobsen-billede. Under en samtale med Edmond Jaloux tilkendegiver Rilke nemlig i Paris (omkring 1925), at »der findes to slags Jacobsen«. ¹⁴ Den ene er han tiltrukket af, og har valgt ham som forbillede, mens han holder afstand til den anden. Rilke foretrækker klart »hin Jacobsen, hvis bøger var fyldte med dufte og gåder, der åbner sig for os som en skov, som

12 Ibid., s. 662f. Rilke oversatte i alt ni af Jacobsens digte og næsten halvdelen af *Gurre sangene*. Jf.

Rilke: Sämtliche Werke, bd. 7, udg. af Rilke-Archiv, Frankfurt/M. og Leipzig 1997, s. 1084-1121.

13 Ibid., s. 663.

14 Ibid., s. 253.

J.P. Jacobsen 1874. Tryk efter retoucheret fotografi. Ubekendt ophav. Det Kongelige Biblioteks billedsamling

man udforsker i drømmen. Alt svinger, glitrer og skælver i denne tågede atmosfære, hvor hvert skridt tilsyneladende fører os til nye fortryllende udsigter og til uanede indsigter i os selv. Denne Jacobsen gav jeg mig hen til i herlig begejstring i min ungdom. Jeg forsøgte ud fra hans skrifter som i en kilde at begribe alle livets billeder – og at forstå hans evne til at afbilde dem.«¹⁵

Herefter taler Rilke i Rheinhardts erindringer både om planen til at skrive en bog om Jacobsen, der dog aldrig skulle blive realiseret, og om planen til at oversætte hans digte, der – som vi har set – blev opgivet halvvejs: »Længe havde jeg til hensigt, både at tegne et portræt af ham – portrættet af en digter, der på samme måde skaber med ord, som jeg har set billedhuggeren Rodin skabe med sine hænder – og at fremlægge en gyldig oversættelse af hans digte.«¹⁶

Mens den unge Rilke kun forbinder lys med Jacobsen, udtaler den ældre digter sig på en uventet bramfri måde også om det, som han opfatter som Jacobsens skyggesider: »Bag denne digter, som jeg både var forbundet med og alligevel til at skelne fra, opdagede jeg dog lidt efter lidt en anden drøm: en syg og forbitret mand, der i grunden var meget ulykkelig, og der havde en tendens til, at tvivle på alt, der med stadigt skarpere ironi kæmpede mod død og sygdom og der – til sidst alligevel besejret – gradvis tog afsked med sig selv og med verdenen. Han var stadigvæk den store digter, som havde skrevet *Gurre sangene* [...] Men efterhånden har han også vakt ting til live, der åbenbarer en gabende afgrund: et frygteligt intet, og disse ting ville jeg ikke have kunnet oversætte uden skjult distance.«¹⁷

I Rilkes forklaringer hvorfor han ikke færdiggjorde oversættelsen af Jacobsens digte, findes der tydelige modsigelser. Mens han i 1916 oplyser at have opgivet oversættelsesprojektet af sproglige stilistiske grunde, – nemlig fordi det tyske sprog angiveligt havde vist sig at være uegnet til

15 Ibid.

16 Ibid.

17 Ibid.

oversættelser af dansk lyrik – så skyldes opgivelsen af projektet ca. 10 år senere – ifølge ham – opdagelsen af nihilistiske træk hos Jacobsen. Dette fører til, at Rilke nu oplever en distance til de danske digte, der for ham forpurrer muligheden for at tilvejebringe en »gyldig« oversættelse.

Rilke opklarer (ud fra Jaloux's formuleringer) ikke helt, hvorfor han opgiver planen om at skrive en portrætbog om Jacobsen. Det falder mig dog svært at tro, at Jacobsens nihilistiske træk skulle være grunden, når man tager højde for, hvad Rilke selv er i gang med at skrive, da han opgiver portrættet – nemlig sin roman *Malte Laurids Brigge*, der af nogle samtidige kritikere også tilskrives nihilistiske træk. Måske giver Rilke afkald på projektet, da han erkender at Jacobsen alligevel ikke skaber sine værker på samme måde som en Rodin skaber sine.

Når vi i denne kontekst vurderer Rilkes udsagn og hensigter, må vi ikke glemme, at der er tale om ord, som Edmond Jaloux har rekonstrueret ud fra erindringen. Alligevel må man gå ud fra at Rilke her på en hidtil uset måde åbenbarer et splittet forhold til Jacobsen, der havde været død i mere end 10 år, da Rilke begyndte at beskæftige sig med ham. Alt det mørke og nihilistiske i ham, som Rilke til sidst tager afstand fra, ville han derfor allerede have kunnet opdage helt i starten af sin Jacobsen-læsning. Hans forestilling om »to slags Jacobsen« åbenbarer således først og fremmest, to forskellige stadier i Rilkes beskæftigelse med ham: fra afgud til afstand.

Om denne afstand virkelig vejer så tungt, som Jaloux's formuleringer lægger op til, kan der være tvivl om – der findes nemlig ikke andre tekster, hvor Rilke så markant ytrer forbehold over for Jacobsen. Vi formoder derfor, at Rilke – også efter at Jacobsen var holdt op med at være hans forbillede – satte pris på ham. Derfor kan det ikke overraske, at Jacobsens værker også findes i Rilkes dødsbo. Da forfatteren Guy de Pourtales i 1940 besøgte slottet Muzot, Rilkes sidste bopæl i de schweiziske alper, opdager han i bogreolen nemlig »et antal indbundne klassikere, heriblandt Jacobsen.«¹⁸

18 Ibid., s.1316.

Forbundspræsident Heuss og J. P. Jacobsen

Ved den officielle, men dengang delvist hemmelige, udsoning mellem Danmark og Tyskland konkurrerede to tyske toppolitikere om at nævne den store danske forfatter som et bindeled mellem de to lande og deres kulturer

At J. P. Jacobsens litterære værk fik stor indflydelse i det tysksprogede område efter hans død, er velkendt for læsere af *Jacobseniana* gennem årene. Men at han – så at sige – også var med ved den officielle udsoning mellem Danmark og Tyskland oven på de slesvigske krige og Besættelsen under Anden Verdenskrig, er næppe almen viden. Med god grund.

For ikke alt blev offentliggjort før 2001. Nok var der et foto af forbundskansler og udenrigsminister Konrad Adenauer (1876-1967), stats- og udenrigsminister H. C. Hansen (1906-60) og forbundspræsident Theodor Heuss (1884-1963) på forsiden af Aalborg Stiftstidende 30. marts 1955, og nok kunne man i Ritzau-referaterne i f.eks. Thisted Amts Tidende samme dag læse om, hvad H. C. Hansen havde sagt til tyskerne om stemningen i den danske befolkning 10 år efter Befrielsen, men de bagvedliggende dokumenter blev ikke offentliggjort. Nogle af dem blev optrykt 1959 i hæftet *Forhandlingerne mellem Danmark og Tyskland* i 1955 om de slesvigske mindretal, men hæftet var tydeligt mærket »Til fortrolig tjenstlig brug«. I hæftet indgik også en redegørelse af historieprofessor Troels Fink (1912-99), som havde været regeringens rådgiver under forhandlingerne. Senere fik forskere og andre dog adgang til hæftet, fremgår det af bogen med samme titel, som Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 2001 udsendte i Finks navn.

Et af bilagene (nr. 31) i hæftet og bogen er den tale, forbundspræsidenten holdt 29. marts 1955 ved den frokost, han gav for den danske

delegation i forbundspræsidentboligen Villa Hammerschmidt i Bonn, efter at Udenrigsministeriets direktør Nils Svenningsen (1894-1985), der var dansk forhandlingsleder, og den tyske forhandlingsleder Wilhelm Nöldeke (1889-1971), der havde været vesttysk ambassadør til Danmark 1951-54, i Bonn 28. marts havde underskrevet, hvad man officielt kaldte »Resultat« eller »Ergebnis« af »de dansk-tyske samtaler om rettigheder for de respektive mindretal«. Derefter præsenterede den socialdemokratiske danske stats- og udenrigsminister så sammen med den kristendemokratiske vesttyske forbundskansler og udenrigsminister dette resultat, og der blev holdt officielt frokost hos den tyske forbundspræsident, senere efterfulgt af en officiel middag i forbundskanslerboligen Palais Schaumburg i Bonn. Talerne er på tysk – uden oversættelse – optrykt i hæftet og bogen, og i øvrigt bemærkede pressen ved pressemødet i Bonn, at H.C. Hansen talte flydende tysk.

Det i denne sammenhæng bemærkelsesværdige er, at ved frokosten hos forbundspræsidenten, kan man sige, at to vesttyske toppolitikere nærmest kappedes om at nævne J.P. Jacobsen som et bindeled mellem Danmark og Tyskland og de to landes kulturer. Til stede ved frokosten var nemlig også den ledende socialdemokratiske tyske politiker Carlo Schmid (1896-1979), der på det tidspunkt var formand for Forbundsda-gens udenrigspolitiske udvalg.

Efter at have budt meget høfligt velkommen og nævnt de senere års kontakter og sluttelig forhandlinger nåede Heuss i sin tale frem til de kulturelle forbindelser mellem Tyskland og Danmark. Han nævnte, at den tyske digter Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) i en snes år levede i København (med kongelig pension, red.), at man få dage senere skulle fejre H. C. Andersens (1805-75) 150-års-fødselsdag, og at man ved den også nært forestående 150-års-dødsdag for den store tyske digter Friedrich Schiller (1759-1805) måtte notere sig, at det var i Danmark, Schiller fik en pension, da hans økonomi havde det værst – på foranledning af den danske digter Jens Baggesen (1764-1826), og endelig at det var den store danske billedhugger Bertel Thorvaldsen (1770-1844),

der 1839 i Stuttgart skabte et stort monument over Schiller. Heuss fortsatte så med at nævne Søren Kierkegaard (1813-55), hvis eksistensfilosofi imidlertid stod ham selv fjernt ...

Nu kunne Carlo Schmid ikke holde sig længere, hvorfor han råbte: »Jacobsen!«

Og hertil svarede så Heuss: »Ham kommer vi snart til. Undskyld, men vær ikke så utålmodig.«

Inden skulle Heuss nemlig også have nævnt N.F.S. Grundtvig (1783-1872) og dennes betydning for voksenuddannelse, herunder udviklingen af landbrugserhvervet.

Så kom han til det personlige: »For mig selv gælder, at mine erindringer fra Danmark går tilbage til min studietid. Jeg har allerede fortalt mine naboer (ved frokostbordet, red.), at jeg sommeren 1904 – som den eneste gang – oplevede, at en dansker var uvenlig over for mig. Det var en løjtnant, som uddannede soldater mellem voldene på fæstningen Kronborg. Det iagttog jeg opmærksomt, og han bortviste mig strengt fra stedet, måske fordi han oplevede min nysgerrighed som hån, mens jeg blot intetanende ville se, hvordan man gjorde den slags hos danskerne. Selv havde jeg igen erfaring dermed.«

Og så endelig det efterspurgte: »Tidligere var jeg helt alene fra Frederiksborg Slot vandret gennem bøgeskovene til Klampenborg – med *Fru Marie Grubbe* og med J.P. Jacobsen som min tavse ledsager. Denne herlige poet, der åbenbart næppe mere når den nutidige ungdom, men som [dengang] fortryllede vor ungdom ...«

Igen afbrød Carlo Schmid: »Han var den mest læste digter!«

Og Heuss fortsatte: »Netop. Han var vidunderlig, og vi elskede hans værk. Men det går allerede fra det politiske langt over i det beskedne snobberi, som Carlo Schmid og jeg indimellem udveksler. Men Jacobsen er nu engang meget elsket og indgår i det højere tyske åndsliv.«

Om sin ungdoms betagelse af J.P. Jacobsen havde Heuss allerede to år tidligere fortalt i sine ungdomserindringer. Han huskede ikke længe, hvem der havde henledt hans opmærksomhed på den danske digter,

skrev han, men »[f]or mig blev forfatteren til *Fru Marie Grubbe* min ledsager på turen til Frederiksborg Slot, rejseførereren gennem bøgeskovene til Fredensborg. Da jeg ved Kronborg igen kom til havet, fik det med poesien, der nu havde måttet omstille sig til Hamlet, snart slut.« Så fulgte fortællingen om løjtnanten, men også om et besøg ved kongebegravelserne i Roskilde Domkirke, før den unge Heuss rejste videre til Kiel.

Det var Museum Thy's bestyrelsesformand Poul Hvass Hansen, der nævnte, at Siegfried Matlok (født 1945), nu tidligere chefredaktør for den tysksprogede avis *Der Nordschleswiger* i Åbenrå på tv havde nævnt, at Heuss ved den officielle ceremoni 1955 havde talt om J.P. Jacobsen. Det bekræftede Matlok straks, da jeg kontaktede ham, og han sendte mig velvilligt kopier af det fortrolige hæfte fra 1959. Jeg kontaktede derefter Stiftung Bundespräsident-Theodor-Heuss-Haus i Stuttgart, som også velvilligt har oversendt mig en digital kopi af det fortrolige hæfte, som lå i Heuss' arkiv. Da jeg nu søgte i det danske bibliotekssystem, blev jeg opmærksom på udgivelsen fra 2001, som efter afklassificering optrykte alle de for handlingerne og beslutningerne afgørende dokumenter, og som jeg henviser til for videre læsning omkring København-Bonnerklæringerne og deres tilvejebringelse.

Kilder:

Troels Fink, *Forhandlingerne mellem Danmark og Tyskland i 1955 om de slesvigske mindretal*, Udenrigsministeriet, København, 1959

Troels Fink, *Forhandlingerne mellem Danmark og Tyskland i 1955 om de slesvigske mindretal*, Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København, 2001

Theodor Heuss, *Vorspiele des Lebens – Jugenderinnerungen*, Rainer Wunderlich Verlag, Tübingen, 1953

J. P. Jacobsen Selskabet

J. P. Jacobsen Selskabet blev stiftet i 1958 for at redde digterens føde-hjem i Thisted fra nedrivning. Huset blev året efter restaureret og rum-mer i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

J. P. Jacobsen Selskabets formål er at medvirke til at bevare og frem-me interessen for J. P. Jacobsens litteratur og liv, samt værne om Jacobsen-minder.

Gennem årene har Selskabet bidraget til at udgive publikationer om Ja-cobsen, arrangere foredrag, studiekredse og koncerter. Selskabet samar-bejder med Institut for Kommunikation og Kultur ved Aarhus Universi-tet om udgivelse af skriftserien, »Jacobseniana. Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet«. Skriftserien udkom første gang i 2006 og udsendes gratis til Selskabets medlemmer.

J. P. Jacobsen Selskabet har fysisk hjemsted på Thisted Museum, Jern-banegade i Thisted. Museet og Selskabet har et tæt og godt samarbejde. Museet rummer en mindestue for Jacobsen og formidler på fornem vis viden om hans liv og baggrund.

Når nu ikke pandemien griber forstyrrende ind, så afholder J. P. Jacob-sen Selskabet hvert år generalforsamling på forfatterens fødselsdag, d. 7. april, og i tilknytning hertil holdes et offentligt foredrag. Et medlem-skab koster 200 kr. om året.

Indmeldelse i Selskabet kan ske ved henvendelse til Thisted Museum tlf. 9792 0577 (mandag-fredag kl. 8-16). Eller pr. e-mail til butik@mu-seumthy.dk

J. P. Jacobsen Selskabets syv bestyrelsesmedlemmer er følgende:

Else Bisgaard (formand), lektor,
tlf. 3068 3274, e-mail: elsebi52@gmail.com

Svend Sørensen, tidl. museumspædagog,
tlf. 2337 3459, e-mail: skovsted33@gmail.com

Jytte Nielsen (kasserer), museumsleder,
tlf. 2521 3437, e-mail: jytte@museumthy.dk

Karen Louise Erichsen, rådgiver,
tlf. 2497 4798, e-mail: kle@kleraadgivning.dk

Thomas Wolsing, kunstner og formidler,
tlf. 2870 3989, e-mail: thomaswolsing@gmail.com

Ib Nord Nielsen, tidl. klitplantør,
tlf. 4057 9323, e-mail: ib.nord.nielsen@gmail.com

Jørn Erslev Andersen, lektor,
tlf. 4023 8551, e-mail: joern.erslev@cc.au.dk

Indhold:

Forord

Klaus Rothstein:
En devise om det vise

Jytte Nielsen:
En generøs arv til det lille litterære selskab

Jørn Erslev Andersen:
At skille sig forandrende ud

Anna Michelsen:
Fire digte

Jørn Erslev Andersen:
Uforudset poesi ved J.P. Jacobsens Lysthus

Else Bisgaard:
Hvornår blev han digter?

Bent Dupont:
Mindeord om Knud Sørensen 1928-2022

Else Bisgaard:
Knud Sørensen 1928-2022

Ernst-Ullrich Pinkert:
To slags Jacobsen – eller to slags Rilke?

Villy Dall
Forbundspræsident Heuss og J. P. Jacobsen

ISBN 978-87-88945-89-8